

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE  
Katolická teologická fakulta

Vít Černý

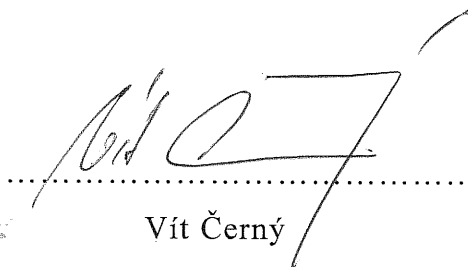
Změny v pastorační situaci katolické církve v bývalé  
NDR vlivem sjednocení Německa

Vedoucí diplomové práce: Dr. Ing. Aleš Opatrný  
PRAHA 2006

## Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 24. března 2006



.....  
Vít Černý

*„Ve vaší zemi musejí začít dějiny  
křesťanství od začátku, a sice  
prostřednictvím vás a vašeho svědectví  
v duchu svatého Bonifáce!“*

*Jan Pavel II.*

## Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem, kteří věnují své osobní síly opětovnému rozvoji křesťanské víry v tomto světě, především pak v postkomunistických zemích.

Děkuji panu doktoru Opatrnému, jehož impulsy výrazně ovlivnily můj zájem o téma pastorální teologie a pastorační činnost.

Děkuji také mé ženě Monice, která přistoupila na nelehkou výzvu skloubit rodinný život s životem studentským. Během studia se nám narodili Samuel, Salome a Noemi, kteří jsou toho živým důkazem.



## Obsah

<b>1</b>	<b>ÚVOD</b>	<b>7</b>
<b>2</b>	<b>PŘEHLED VÝVOJE VZTAHU CÍRKVE A STÁTU V NDR</b>	<b>11</b>
2.1	POVÁLEČNÁ SITUACE	11
2.2	VZNIK JEDNOTNÉ SOCIALISTICKÉ STRANY NĚMECKA	11
2.3	HOSPODÁŘSKÁ SITUACE, MĚNOVÁ REFORMA	12
2.4	ZALOŽENÍ SPOLKOVÉ REPUBLIKY NĚMECKO A NĚMECKÉ DEMOKRATICKÉ REPUBLIKY	13
2.5	VYVLASTNĚNÍ A POZEMKOVÁ REFORMA	13
2.6	ODLUKA CÍRKVE OD STÁTU	15
2.7	PŘEVÝCHOVA	15
2.8	MONOPOL NA VZDĚLÁNÍ	17
2.9	ÚSTAVA 1949	18
2.10	ČISTKY PODLE STALINSKÉHO VZORU	18
2.11	REFORMAČNÍ POKUSY	19
2.12	ÚTĚKY A NÁSLEDNÁ STAVBA ZDI	19
2.13	VYČKÁVÁNÍ	20
2.14	BUDOVÁNÍ SOCIALISMU	20
2.15	KOLEKTIVIZACE	21
2.16	KOMUNIKÉ 1953	21
2.17	VZDĚLÁNÍ	23
2.18	SPOR O „BIŘMOVÁNÍ“	24
2.19	KRITIKA NÁBOŽENSTVÍ	25
2.20	DIALEKTICKÝ PROTIKLAD	25
2.21	SEKULARIZACE	26
2.22	STAVBA BERLÍNSKÉ ZDI	26
2.23	VZNIK NOVÉ ÚSTAVY – STABILIZACE	27
2.24	POLITIKA UVOLNĚNÍ	28
2.25	HOSPODÁŘSKÉ REFORMY	29
2.26	SPOLUPRACOVNÍCI	30
2.27	ÚPEVNĚNÍ POZIC	30
2.28	POŽADAVEK SPOLUZODPOVĚDNOSTI	31
2.29	ATEISTICKÁ VÝCHOVA	32
2.30	REPRESE	33
2.31	BRANNÁ VÝCHOVA	33
2.32	CÍRKEV A SPOLEČNOST	34
2.33	„MODEL MYŠLENÍ“	35
2.34	DESET BODŮ	36
2.35	SVĚDECTVÍ A SLUŽBA	36
2.36	CÍRKEV PRO DRUHÉ	37
<b>3</b>	<b>OBRAT</b>	<b>38</b>
3.1	KONTINUITA, STAGNACE A PERESTROJKA	38
3.2	HOSPODÁŘSTVÍ NEDOSTATKŮ	39
3.3	CÍRKEV - OBCHODNÍ PARTNER PRO ZÁPADNÍ PENÍZE	40
3.4	MAJETKOVÉ PROBLÉMY	41

3.5	STÁTNÍ BEZPEČNOST - ŠTÍT A MEČ	41
3.6	EMIGRACE	43
3.7	VYSÍDLOVÁNÍ	43
3.8	HROMADNÝ ÚTĚK	44
3.9	DŮVODY EMIGRACE	45
3.10	BEZMOCNOST CÍRKVÍ	45
<b>4</b>	<b><u>ROZPAD</u></b>	<b>47</b>
4.1	SOCIÁLNÍ NEPOKOJE	47
4.2	MASOVÁ PSYCHÓZA	47
4.3	NOVÉ STRANY	47
4.4	PÁD ZDI	48
4.5	NOVÁ VLÁDA	49
4.6	SJEDNOCENÍ	49
4.7	ROLE CÍRKVÍ	50
4.8	KATOLICKÁ CÍRKEV V NDR	50
4.9	SPECIFIKUM EVANGELICKÉ CÍRKVE V NDR.	51
<b>5</b>	<b><u>VÝCHODONĚMECKÁ SITUACE JAKO PASTORAČNÍ VÝZVA</u></b>	<b>53</b>
5.1	VÝVOJOVÝ MILNÍK	55
5.2	NORMÁLNÍ OBČAN – NEZNÁMÝ FENOMÉN	55
5.3	MOŽNÉ HISTORICKÉ PŘÍČINY	57
5.4	EVROPA – MISIONÁŘSKÉ ÚZEMÍ	58
5.5	REFLEXE KATOLICKÉ CÍRKVE	59
<b>6</b>	<b><u>PASTORAČNÍ PLÁN</u></b>	<b>63</b>
6.1	PASTORAČNÍ SMĚRNICE	63
<b>7</b>	<b><u>ZÁVĚR</u></b>	<b>66</b>
<b>8</b>	<b><u>PŘÍLOHY</u></b>	<b>69</b>
<b>9</b>	<b><u>SEZNAM LITERATURY A INFORMAČNÍCH ZDROJŮ</u></b>	<b>79</b>
<b>10</b>	<b><u>ZKRATKY</u></b>	<b>81</b>

## 1 ÚVOD

V roce 2006 si připomínáme 17. výročí pádu komunistických režimů v celé střední a východní Evropě. V roce 1989 jsme s určitými obavami, zároveň však s velkým očekáváním přijímali informace o nezadržitelném konci režimu, který do poslední chvíle tvrdil, že prospěch společnosti je důležitější než právo individua svobodně se moci rozhodnout, co v jeho životě má váhu, co je pravda a co je lež. Ideologičtí tvůrci si především zpracování problematiku pravdy a lži vzali za svůj hlavní úkol a vytvořili komplexní systém výchovy socialistického člověka, který se neměl dozvědět nic jiného než schválenou pravdu. Obyvatelé východního bloku byli pod vedením sovětské propagandy „vychovávaní“ od mateřské školy přes základní školství, kde se to obzvláště dařilo, střední školy, které dozor nad obsahem vědění kontrolovaly se zvláštním důrazem, až po vysoké školy, které byly určeny pouze pro elitu socialistického národa a přijetí ke studiu bylo podmíněno pozitivní lustrací na všech nižších stupních vzdělání. Paradoxně na těchto školách pak vládl volnější duch, který dal vzniknout mnoha zajímavým myšlenkovým proudům a třeba i hnutím.

V této diplomové práci se zabývám problematikou přístupu církve ke státní moci ve východním Německu, které bylo od svého vzniku provázeno řadou zvláštností. Německá demokratická republika díky své „nebezpečné“ geografické poloze byla budována jako výkladní skříň sovětské moci, což na jedné straně představovalo nejvyšší životní úroveň ve všech socialistických státech východní Evropy, na straně druhé však také nejpřísnější kontrolu myšlení a pohybu. Také církve měla v tomto socialistickém režimu odlišné postavení od církví ve východněji položených státech. Díky uměle vytvořenému novému státu zůstala východní církve stále napojena na církve v západním Německu. Výhody a nevýhody této pupeční šňůry vyvolávaly náklonnost, která se střídala s nevraživostí, vždy podle aktuální potřeby státní moci vysvětlit některý z neoblíbených materiálních reformních škrtů. Takových kroků a pokusů o

lepší vzhled ekonomiky bylo v historii NDR potřeba učinit mnoho. Důvodem proto nebyla jen válkou rozbitá země a zničené hospodářství, ale také reparace Sovětskému svazu, které další tři roky po válce zatěžovaly ekonomiku, také příchod mnoha odsunutých Němců z východní Evropy. Církvě v NDR se musely se všemi těmito faktory vyrovnat.

Politické změny ve východním bloku byly očekávány s velkými nadějemi a zvláště křesťané se mohli těšit na novou popularitu. Stejně jako u nás také ve východním Německu přišlo vystřízlivění a frustrace ze situace, která nastala prudkým příchodem tržního hospodářství. Církvě nebyly na tuto situaci připraveny, změna jim přinesla mnoho problémů. V této práci se věnuji především situaci církve v dobách komunistické diktatury v NDR, zabývám se změnami, které přinesla devadesátá léta minulého století, a reakcemi církví na tyto změny.

V únoru 2004 zveřejnil arcibiskup Georg kardinál Sterzinsky pastorální směrnice pro obnovení duchovní správy v berlínském arcibiskupství a pro práci v dalších letech. Směrnice vyjmenovávají nové pastorální úkoly a pojmenovávají roli církve v Berlíně v době změněných sociálních, politických i finančních rámcových podmínek. Navazují na výsledky diecézního pastoračního fóra a odvolávají se na výsledky pracovních skupin nazvaných „Pastorační obnova“, které vznikly při vypracování „sanačního plánu“.

Kardinál ve směrnicích zdůrazňuje, že ani ve změněných podmínkách není možné se vzdát základního poslání církve, tedy vyznání a předávání víry, chvály Boha a oslavy všech svátostí a rovněž výkonu charitativní služby.

Zvláště pak kardinál Sterzinsky zdůraznil „průběžné perspektivy“ pastorage. Tyto by měly mít misionářský a ekumenický charakter, měly by zohledňovat duchovní a církevní povolání a také požadavky na rovnost mezi pohlavími – „Gender fairness“. Do středu zájmu pastorační činnosti

staví „primární cílové skupiny“ – rodinu, děti, mládež a také veřejně činné osoby.

Ve směrnici mluví kardinál Sterzinsky také o nutnosti provedení strukturálních změn, které musí zahrnovat nejen výše zmíněnou změnu myšlení a přístupu duchovních i věřících. Změny budou spojeny také s novou regionální reorganizací, která bude zahrnovat slučování farností, lepší organizaci a koordinaci jednotlivých aktivit podle skutečných časových možností a fyzických sil.

Z hlediska zaběhnutých zvyklostí půjde v mnoha farnostech o velký zásah do každodenního běhu. Ale bez nového přístupu a uvědomění si obecné nutnosti nalezení nových komunikačních cest, bez aktualizace témat v širší spolupráci duchovních a věřících nebude možné zastavit negativní vývoj poklesu aktivních křesťanů v postkomunistických zemích i v celé Evropě.

Podstatnou roli hraje také charakteristika moderního respektive - jak uvádí Dr. Opatrný ve své knize *Pastorace v postmoderní společnosti - postmoderní člověka, který považuje náboženství za privátní oblast. V běžném i v náboženském životě má tendenci „sestavovat své vlastní náboženství z řady prvků, které si oblíbí nebo které považuje za výhodné.“<sup>1</sup>*

„Náboženství se stává čím dál tím víc výhradně privátní záležitostí jedince. Toto „zesoukromění“ náboženství má na evropském západě i v postkomunistických zemích sice různé kořeny, ale výsledek je podobný či stejný. Spolupůsobí zde ovšem i na jedné straně vysoce ceněná subjektivita a svoboda jedince a na druhé straně paradoxně strach z velké svobody a tím i velké odpovědnosti. To potom znamená, že člověk si sice vybere své vlastní náboženství, ale současně naváže na autoritu sekty nebo nějakého guru. Spojí tak realizaci touhy po velké svobodě (sám si vybral

---

<sup>1</sup> OPATRNÝ, A., *Pastorace v postmoderní společnosti*, KNA 2001, str.24

své náboženství, které se mu hodí) se zřeknutím se obtížných důsledků svobody – nechá za sebe rozhodovat sektu nebo guru, a tak na ně přenesou svou odpovědnost.“<sup>2</sup>

Ovšem i zde působí zcela tlak moderní společnosti, která nabízí stále nové produkty a nutí tak spotřebitele, aby rychle odvrhoval staré a vyhledával nové „zážitky“. Tímto fenoménem není dotčeno pouze náboženství, ale celý kulturní a společenský život člověka. Životní cykly jednotlivých produktů se neustále zkracují a marketingoví manažeři se neustále předhánějí v lákavých nabídkách a podbírání nového a tedy zcela jistě nepostradatelného. Vše je potom doprovázeno onou floskulí „právo na svobodu!“, která má garantovat naplnění jednoho ze základních práv člověka. Ve skutečnosti je člověk manipulován a nucen jednat podle vůle zadavatele.

Pád komunismu a návrat k demokracii odkryl mnohá úskalí, se kterými se budeme muset vypořádat. Je jisté, že to tato cesta bude dlouhá a bude vyžadovat, abychom se často vraceli a ohlíželi do minulosti a v komparaci s událostmi minulými hledali řešení pro dnešek a plánovali cíle budoucí.

---

<sup>2</sup> OPATRNÝ A., *Pastorace v postmoderní společnosti*, KNA 2001, str.25

## 2 PŘEHLED VÝVOJE VZTAHU CÍRKVE A STÁTU V NDR

### 2.1 Poválečná situace

Po 8. květnu 1945 neexistovala v Německu žádná státní moc. Za německé území zodpovídaly vítězné mocnosti. Dne 5. června 1945 byla vytvořena Kontrolní alianční rada, která převzala nejvyšší státní moc. Od 17.7. do 2.08. 1945 se konala Potsdamská konference za účasti SSSR, USA, Francie a Velké Británie o budoucnosti Německa, zároveň mocnosti určily další vývoj politických událostí.

Na rozdíl od západních zón Německa, kde utváření politických stran a organizací bylo schváleno velmi váhavě, v sovětské okupační zóně mohly tyto organizace vzniknout již v červnu 1945. Cílem bylo vytvoření antifašistického demokratického zřízení (Antifa-Block). Dne 11. června byl vyhlášen programový dokument komunistické strany Německa, podle kterého se stále počítalo se zřízením parlamentárně-demokratické republiky.

Avšak již na přelomu dubna a května 1945 zahájily iniciativní skupiny Komunistické strany Německa budování státní správy na základě směrnic, které byly vypracovány Moskvou. Vedle toho se zvláště v průmyslových aglomeracích tvořily „lidové výbory“ a „antifašistické výbory“, které měly řešit akutní politické problémy, ke kterým patřily politické čistky, výjimečné stavy, zásobování apod. Tato dočasná paralelita mezi administrativou a iniciativami základen ohrožovala ambice Komunistické strany Německa na vůdčí pozici a byla tedy velmi rychle omezována.

### 2.2 Vznik Jednotné socialistické strany Německa

Pod tlakem sovětské vojenské administrativy (SMAD) proběhlo 22. 04. 1946 v sovětské zóně a také v sovětské části Berlína násilné

sjednocení SPD – Německé sociální demokracie a KPD – Komunistické strany Německa. Podle paritního principu, který na počátku platil, byli za předsedy nově ustanovené Jednotné socialistické strany Německa (SED) zvoleni Wilhelm Pieck (KPD) a Otto Grotewohl (SPD). Dne 20.10.1946 proběhly jediné svobodné volby v sovětské okupační zóně a celém Berlíně, ovšem výsledek i přes masivní podporu sovětskou administrativou byl pro SED zklamáním.

Strana	Sovětská okupační zóna	Berlín
SED	47,5%	19,8%
CDU	24,5%	22,2%
LDPD	24,6%	9,3%
Koalice malých stran	3,4%	---
SPD	---	48,7%

Tabulka 1: Výsledky voleb v sovětské okupační zóně

### 2.3 Hospodářská situace, měnová reforma

Dne 4.6.1946 byla z příkazu sovětské administrativy založena Německá hospodářská komise (DWK), která vykonávala funkci centrální správy celé sovětské okupační zóny. Byla to určitá předzvěst budoucí vlády NDR. Až do roku 1948 byly touto komisí řízeny reparační náhrady, které zajišťovaly Sovětskému svazu přísun materiálu přímo z výroby, různé demontáže a zabírání majetku.

Dne 20. března 1948 opustili sovětští zástupci alianční kontrolní radu, která rozhodovala zásadně jednohlasně a její činnost byla tedy často blokována. Ve třech západních zónách proběhla dne 20.06.1948 měnová reforma a tři dny poté byla ve východní zóně pod dohledem centrální banky zavedena německá marka. V souvislosti s měnovou reformou došlo k blokádě Berlína – bylo dosaženo vrcholu studené války.



Na první stranické konferenci Jednotné socialistické strany Německa 28. ledna 1949 byla přijata direktiva pro „stranu nového typu“, ve které bylo zcela jasně dáno dominantní postavení komunistické strany a tzv. demokratický centralismus. Tato direktiva byla vytvořena na podkladech Stalinových tezí o bolševizaci strany, tímto krokem skončily prakticky a teoreticky veškeré vyhlídky na vlastní cestu SED.

#### 2.4 Založení Spolkové republiky Německo a Německé demokratické republiky

Poté, co ministři zahraničí západních mocností vyhlásili „okupační statut západních zón“, byla 24. května 1949 přijetím ústavního zákona založena Spolková republika Německo.

Dne 7. října 1949 byla vyhlášeno založení Německé demokratické republiky. První východoněmecká ústava byla však stále ještě orientována na celé Německo. Vojenská administrativní správa byla změněna na Sovětskou kontrolní komisi (SKK) a správní funkci přenesla na provizorní vládu NDR. O několik dnů později vnesl spolkový kancléř Konrád Adenauer požadavky západního Německa a zástupců vítězných západních mocností na vytvoření jednotného Německa – samozřejmě neúspěšně.

#### 2.5 Vyvlastnění a pozemková reforma

Proces vyvlastnění velkých a středních průmyslových podniků probíhal ve třech etapách.

- spontánní vyvlastnění podniků „bez majitele“
- zabavení majetku nacistů a válečných zločinců sovětskou správou
- zabavení majetku podle německého práva – podle práva proběhlo zabavení majetku pouze v Sasku – zákon o vyvlastnění byl přijat v lidovém hlasování

Evangelická církev, jejíž členové na území Německé demokratické republiky tvořili z hlediska celkového počtu věřících většinu, se zřetelem na zachování míru a vytvoření podmínek pro spravedlivý hospodářský systém se závěry lidového hlasování o vyvlastnění souhlasila.

Evangelický biskup Otto Dibelius varoval již na prvním berlínském církevním dnu, který se konal 28. dubna 1946: „... člověk potřebuje svobodu, vnitřní a vnější. Stát, který člověku ponechává velkou míru svobody, musí být právním státem.“ A protože plánování a vedení důležitých rozhodovacích procesů (výchova, hospodářství, věda) přecházelo stále více do kompetence státu, varoval Dibelius před zřízením totalitního státu: „totalitní stát a křesťanská církev jsou dva nesmiřitelné protiklady.“<sup>3</sup>

Pozemková reforma, která začala 3. září 1945, znamenala podstatné změny struktury vlastníků zemědělské a lesní půdy. Váleční zločinci, nacističtí aktivisté a statkáři, kteří vlastnili více jak 100 ha půdy, měli být vyvlastněni bez nároku na náhradu. Země byla pak shromážděna v pozemkovém fondu, byla přerozdělována malým sedlákům a přistěhovalcům. Asi 30% půdy připadlo státu. Vyvlastnění bez nároku na náhradu narazilo však na velký odpor velkostatkářů a také občanských stran CDU a LDPD. Vyvlastňování se netýkalo majetku státu a církví!

Tuto pozemkovou reformu v sovětské okupační zóně vedení církví v zásadě přijalo jako symbol lásky k bližnímu, který měl pomoci miliónům Němců, kteří ztratili při poválečném přerozdělování území a odsunu svoji vlast. Kritizována však byla mimořádná rychlost, s jakou byla pozemková reforma schválena a realizována. Bez náhrady měla být vyvlastněna pouze půda prokazatelně zjištěným válečným zločincům a nacistům.

---

<sup>3</sup> srov.: DIBELIUS O.: *Die tragende Mitte.*, Tübingen 1948, S.15.

## 2.6 Odluka církve od státu

Již ve stranických dokumentech Komunistické strany Německa, které vznikly jako dodatek závěrů VII. celosvětového kongresu komunistické internacionály (1935), se mluvilo o principech fungování církve a o roli křesťanů v novém demokratickém Německu. Právo svobody vyznání a svědomí patří k základním právům a tak také již před koncem války pracovali společně křesťané a komunisté v Národním výboru pro svobodné Německo. Také v prvních návrzích východoněmecké ústavy se stále ještě počítalo s právem svobody vyznání a svědomí, ačkoliv snahy o omezení těchto práv již nabíraly na síle.

Úloha církve se měla zredukovat pouze na činnost související přímo s kultem. Byl stanoven přesný termín: Plnění náboženských úloh. Jinak byla církev v praxi zbavena jakékoliv zodpovědnosti a možnosti ovlivňovat společenské nebo dokonce politické oblasti života. Samotný proces odluky církve od státu a školství byl postulován již v programu SED a také postupně prováděn. Úlohy, které mohla vykonávat církev, byly co nejvíce vymezeny od úloh, které převzal stát. Stát neměl zájem na tom, aby v „demokratickém“ Německu vznikla nějaká podoba „křesťanského socialismu“. Po blokádě Berlína se objevily dokonce názory, že by bylo vhodné, aby stát převzal nucený dozor nad církevní správou a církevním majetkem. SED stále více potlačovala ve své stranické ideologii úlohu církve jako partnera.

## 2.7 Převýchova

Přes programové oddělení církve od státu bylo na církev stále pohlíženo jako na spojence. Hlavním cílem SED byl hladký, mírový přechod od kapitalismu k socialismu. Tomuto přechodu měli napomoci učitelé, vychovatelé i kněží, kteří měli převychovat člověka.

Tvůrcům stranické ideologie bylo jasné, že pokud se má tento přechod uskutečnit bez větších problémů, bude nutné s církví spolupracovat. Většina obyvatelstva byla s církví buď spojena, nebo ji hodnotila pozitivně. Bylo proto vyhlášeno, že otázka svobody vyznání je soukromá záležitost a musí být tedy tolerována:

„SED je toho názoru, že různé ideologické názory nemají být důvodem k podněcování proti sobě jdoucích sil, které mají být raději upřeny ke společnému budování. Odmítnutí církve, které bylo dříve deklarováno socialistickým hnutím pracujících, nebylo myšleno vůči křesťanské víře, ale obracelo se proti církvi jakožto nástroji moci vládnoucí třídy. Socialismus se hlásil vždy k zásadě: Víra je osobní záležitost každého jednotlivého člověka! Nechceme žádný kulturní boj! Křesťanství není ohroženo námi, ale sebou samotným, neboť v církevních kruzích jsou takoví, kteří tímto tématem chtějí opět rozdmýchat oheň politických šarvátek. Nejde tedy o otázku nějakého boje: křesťanství nebo marxismus, nýbrž o společnou zodpovědnost za budoucnost Německa, která se ve své plné velikosti tyčí před křesťanstvím a marxismem.“<sup>4</sup>

V dalších letech, stejně jako v dalších socialistických státech východního bloku, byla vždy podle potřeby upřednostněna politika buď „ateistické diktatury“ nebo „partnerská politika“. Z této taktiky spřátelené a oddělené politiky mohli marxističtí ideologové a křesťanští teologové vždy vytěžit právě to použitelné pro své teoretické a církevně-politické koncepce. Pro politicky neangažované křesťany byly tyto politické hrátky státu s církví neprůhledné a naprosto nevypočitatelné. Např. v církevních oběžnicích pro kněze byly politická angažovanost a příslušnost k některé politické skupině církevních úředních osob schváleny, ale zároveň jsou tyto osoby odrazovány od toho, aby přijaly mandát výkonu funkce, neboť stále hrozí nebezpečí změny „politického kursu“ SED od partnerské politiky k politice nesnášenlivosti.

---

4 srov.: *Dokumente der SED*, Berlin 1948, s.88.

## 2.8 Monopol na vzdělání

Demokratická reforma celkového vzdělávacího a výchovného systému vedla k vybudování jednotného školství. Stát měl monopol na vzdělání, určoval výchovné cíle, obsahy výuky a vyučovací metody. Soukromé církevní školy a svobodomyšlné školy nebyly nadále trpěny. Instituce církve byla na základě jasného a radikálního požadavku na oddělení církve od státu vyloučena také ze školního vzdělávacího procesu. Tím také bylo značně omezeno takzvané rodičovské právo. Tedy právo, které mimo jiné zaručuje svobodu výchovy dětí rodiči. V zákonu o demokratizaci německých škol bylo stanoveno: „Školní výchova mládeže je výhradní záležitostí státu. Výuka náboženství je záležitostí náboženských společenství...“<sup>5</sup>

Proti systému jednotného školství se uvnitř církve zvedl velký odpor. Ne protestovalo se sice proti všeobecné pravomoci státu, která byla na poli školství dominantní. Kritizován byl záměr vyloučit „nositele výchovy“ rodiče z výchovného procesu.

„Kdo dává státu, lépe řečeno těm, kteří státu vládou, právo rozhodovat o tom, v jakém duchu mají být vychovávány naše děti? Pro biblické nauky jsou rodiče a nikdo jiný zodpovědní za to, co se z dětí stane.“<sup>6</sup> Křesťanská výchova může být zaručena pouze tehdy, pokud se na procesu výchovy podílí škola společně s církví a rodiči. Církev nepožadovala zachování samostatného církevního školství - tento požadavek by stejně neměl šanci uspět. Cílem bylo zachování jistých práv církve či rodičů na to, aby tam, kde to poměry dovolují, byli ve školách zachováni křesťanští pedagogové, aby výuka ve školách byla vyvážená a neodporovala základním křesťanským principům. Požadavek rodičovského slibu při křtu dítěte na zajištění křesťanského vzdělání je nesplnitelný

<sup>5</sup> *Dokumente zur Geschichte des Schulwesens in der DDR*, Teil I (1945-55) Berlin/DDR 1969, s.208.

<sup>6</sup> srov.: DIBELIUS O., *Die tragende Mitte.*, Tübingen 1948, s. 27

nebo minimálně vážně ohrožený, pokud vzdělání je uzurpováno státním monopolem. Zatím co v západních zónách byly církevní školy zcela běžně obnovovány nebo zakládány, v sovětské okupační části nebylo možné zajistit ani samotné učitele náboženství.

## 2.9 Ústava 1949

Konflikt mezi západem a východem, který se stále více vyostřoval, byl rozhodující příčinou vzniku dvou nových států na německém území. Avšak i uvnitř samotné aliance docházelo k problémům a její zástupci často nemohli najít shodu nad různými otázkami. Zvláště problematické byly otázky týkající se reparací a spoluúčasti na Marshalově plánu. Vláda NDR označila období od 1949 do 1961 fází přechodu od kapitalismu k socialismu, přičemž první východoněmecká ústava z roku 1949 navazuje ve svých právních a parlamentárně demokratických částech na ústavu Výmarské republiky. Ústava obsahovala nejen federalistické prvky, ale dokonce hovořila o sjednoceném Německu. Ale již krátce po vyhlášení bylo zřejmé, že to, co je na papíru, neodpovídá realitě a ani zde nebylo síly, která by tento směr chtěla změnit.

## 2.10 Čistky podle stalinského vzoru

Ústřední výbor Jednotné socialistické strany Německa si v červenci 1950 do svého čela zvolil Waltera Ulbrichta, jeho zvolením bylo definitivně rozhodnuto o dalším socialistickém směřování NDR. V dalších letech přesně podle stalinského vzoru docházelo k čistkám, které měly očistit stranu a stát od samostatně myslících vedoucích pracovníků, členů strany a obyvatel, kteří svými nepřátelskými myšlenkami mohli narušovat mírový socialistický proces. Nad celým postupem dohlíželo nově zřízené ministerstvo státní bezpečnosti, kterému šéfoval ministr Zaiss. Po smrti Stalina 5. března 1953 a dělnických nepokojích, které po této události

následovaly, bylo ministerstvo přejmenováno na státní sekretariát. Od roku 1957 s nástupem Ericha Mielkese do vedení tohoto úřadu byl státní sekretariát opět povýšen na ministerstvo. Mielkes vedl toto ministerstvo až do jeho zrušení v roce 1989.

## 2.11 Reformační pokusy

Po XX. sjezdu KSSS<sup>7</sup> v roce 1956 se také SED pokusila oprostít se od zvláštních forem stalinského absolutismu a kultu osobnosti. Nedotčeny samozřejmě zůstaly základní principy režimu teroru a koncentrace moci v rukou několika jedinců. Rozhodující znaky společenského systému tak i nadále byly tvořeny:

- ideologickým požadavkem na „absolutní pravdu strany“
- organizačním principem hierarchického centralismu
- kontrolním systémem a způsobem výběru nomenklatur v kádrové politice
- monopolem státu a strany v oblastech vzdělávání, informací a správy.

Veškeré reformační pokusy zůstaly pouze v náznaku, což se nedlouho potom projevilo v monstrprocesech s intelektuály (Janka, Harich).

## 2.12 Útěky a následná stavba zdi

26. května 1952 byly uzavřeny hranice mezi Spolkovou republikou a NDR. Kvůli prosazení tohoto nařízení byla vytvořena 5 km široká zakázaná zóna podél demarkační linie. Lidem, kteří v této oblasti žili, byl zabaven majetek a byli vystěhováni. Jedinou otevřenou cestou, kudy se dalo ještě utéci, zůstával tak pouze Berlín. Důvody neustálých útěků obyvatelstva spočívaly v politické a sociální bezradnosti širokých vrstev

---

<sup>7</sup> KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

obyvatelstva. Do roku 1961 odešlo z NDR na 2,7 mil. obyvatel. Tento exodus zaznamenal krátce před stavbou zdi svůj vrchol. V březnu roku 1953 odešlo celkem 48000 obyvatel, těsně před úplným zavřením hranic odcházelo až 2000 osob denně. Tento masový odliv obyvatel se hluboce dotýkal samotných ideologických základů NDR a způsoboval ztrátu vnímání vlastní hodnoty. Systém, který si chtěl udržet moc ve státě, tuto situaci vyřešil opět násilím – stavbou zdi.

### 2.13 Vyčkávání

Celé dějiny Německa jsou provázeny neustálými pokusy o únik – jak v duchovním smyslu, tak především ve fyzickém významu. Církve na toto reagovaly rozdílně, nejčastěji však byly bezradné a s tímto problémem si neuměly poradit. Byly tu i pokusy o přesvědčení křesťanů, aby zůstali ve východním Německu. V jednom oběžníku luteránské církve z roku 1961 se říká: „V tomto setrvání ve víře a trpělivosti může křesťan dosvědčit slovem i skutkem Boží vůli, která je nejvyšším etickým měřítkem, i kdyby toto vedlo k jeho utrpení nebo dokonce k smrti. Svět zanikne se všemi svými radostmi, kdo ale koná vůli Boží, bude žít věčně. (1. Jan, 2,17)“

### 2.14 Budování socialismu

Na II. zasedání strany v roce 1952 se kromě reformy státní správy rozhodlo také o budování socialismu. Hlavními body tohoto programu bylo:

- dokončení znárodnění průmyslových komplexů (námořní přístav Rostock, petrochemický průmysl Schwedt, plynový průmysl)



- plná kolektivizace zemědělství (založení družstev, vyvlastění pozemků sedláků, odstranění starých agrárních struktur)
- zestátnění malých a středních průmyslových podniků, vytvoření výrobních družstev
- vybudování dělnických a zemědělských fakult k výchově nových budovatelských posil

## 2.15 Kolektivizace

Ani veškeré snahy tvůrců socialistického modelu hospodářství nebyly schopny zabránit neustále se zvětšujícímu propadu mezi plánovaným hospodářstvím a hospodářstvím západního Německa, které mělo silnou podporu v Marshallově plánu. Násilná kolektivizace zemědělství byla dokončena roku 1960. V dopise církevních zástupců ministerskému předsedovi Grotenwohlovi se toto dilema objevilo: “Selská stavení obchází strach, rezignace a zoufalství, protože sedláci jsou všemi možnými hospodářskými, politickými a morálními prostředky donucováni k tomu, aby vstoupili do družstev. Přitom jim ani není vysvětleno, proč je tento krok vůbec nutný. ... Musíme vyjádřit náš ostrý nesouhlas s tímto postupem, který ničí lidskou důstojnost a svědomí, které nebude možné v budoucnu napravit.”

## 2.16 Komuniké 1953

Vztah vlády NDR k církvím byl od založení NDR komplikován neustálým napětím. Církev jednoznačně pochybovaly o státní legitimitě s poukazem na nedemokratický průběh voleb, které se konaly 15. května 1949. V následujících letech se vztah státu a církve stal častým předmětem rozhovorů a výměny písemných dokumentů mezi oběma reprezentacemi. Na konci roku 1950 se vyhrotila diskuze o otázce národní fronty. Jakmile se církev odmítly zařadit do této národní fronty a kněze, kteří tak na vlastní zodpovědnost učinili, kanonicky potrestaly, cítila se vláda NDR

velmi dotčeně a zareagovala ihned represemi, které byly namířené proti všem církvím.

Ulbrich ve své řeči na II. sjezdu SED v červenci 1952 vyhlásil důslednější proticírkevní politiku, která měla za následek pronásledování církevních pracovníků. Socialismus ukázal svoji opravdovou tvář v plné podobě. Církev se dostala do stálého tlaku, který trval až do roku 1953, kdy smrtí Stalina se politika státu náhle změnila. K nápravě vztahu mezi státem a církví byl nutný dialog, který se dokonce několik dní před lidovým povstáním uskutečnil.

Zástupci církví sepsali komuniké, ve kterém žádali především o zastavení:

- pronásledování a věznění duchovních a církevních pracovníků
- zabírání církevního majetku
- pronásledování a rušení farních společenství a církevních organizací mládeže
- omezování církevního života

Stát přislíbil, že body, které byly církvemi vyjmenovány, budou prošetřeny a v konkrétních případech napraveny. Dne 11. června 1953 se konalo doplňující komuniké, ve kterém se zdálo, že postupnému uvolňování napětí mezi státem a církví nic nebrání. V dalších týdnech byly opravdu zastaveny některé procesy a mnoha studentům bylo dovoleno navrátit se zpět do škol.

Státní úřady si začaly dohodu brzy vykládat po svém a nedlouho po jejím přijetí začaly ztěžovat práci církvím, především pak v oblasti práci s mládeží. Činnost církevních společenství mládeže a dětských církevních

organizací byla Erichem Honeckerem označena za protispolečenskou a protisocialistickou, a proto je nutné vyvinout veškerý tlak na potlačení takovýchto aktivit. Následovaly opět policejní represe a zatýkání.

V červenci 1958 se z církevní iniciativy konalo další kolo rozhovorů se státem. Ministerský předseda Grotewohl jako svoji první podmínku pro konání těchto rozhovorů požadoval, aby z jednání byli vyloučeni všichni členové biskupské konference a všichni občané západoněmecké příslušnosti.

I přes tato omezení se 21. července 1958 podařilo vydat společné komuniké. Ze strany státu byla církev ujištěna, že každý občan může požívat svobody vyznání a svědomí. Právo na ničím nerušený výkon bohoslužeb a náboženských aktivit je chráněno právem republiky.

Církev se oproti tomu zavázala, že budou respektovat vývoj socialismu a přispívat k mírovému procesu.

## 2.17 Vzdělání

Ústřední výbor SED rozhodl 19. ledna 1951, že veškeré školské systémy od základního až po vysoké musejí být podřízeny marxismu-leninismu. Tím se stala tato ideologie závazná pro všeobecnou výuku teorie i praxe. Náboženská nebo teologická interpretace skutečnosti byla zamítnuta jako něco nepřátelského. Tímto začala probíhat nucená ateistická převýchova obyvatelstva NDR. Tento ateisticky zaměřený výchovný systém nebylo možné okamžitě zavést do života, obyvatelstvo mělo tehdy ještě jiné chápání hodnot, norem a víry, narazil proto na ostrý protest. Docházelo k celé řadě konfliktů. Nová vzdělávací politika způsobila, že postoj k marxisticko-leninské ideologii rozhodoval o dalších možnostech vzdělání mládeže. Přijetí na vyšší školy, připuštění k maturitě a přijetí na vysokou školu bylo pro křesťany téměř nemožné. Velmi často docházelo k porušování garantovaných práv svobody víry a vyznání.

Dětské a mládežnické organizace byly opět označeny za sdružení agentů a špiónů, kněží byli zatýkáni a postupně byly také zakázány různé církevní slavnosti a veřejné akce.

## 2.18 Spor o „biřmování“

Od poloviny padesátých let do konce šedesátých let se ústředním tématem konfliktu stalo biřmování, které svým teologickým obsahem narušovalo propagandu státu. Na konci státního tažení proti křesťanským tradicím se ukázaly výsledky ideologické práce státu. Mnozí věřící a především mladí lidé nebyli schopni definovat rozdíl mezi biřmováním a státní slavností dospělosti. Dne 12. listopadu 1954 byla zřízena „Centrální komise pro „biřmování“ mladých“ Německé demokratické republiky. Toto státní „biřmování“ mělo být slavnostní událostí v životě mladého člověka, který za podpory zkušených osob opouští nezkušené mládí a vstupuje do světa dospělých. Tuto slavnost předcházela celá řada tzv. hodinek mladých, na kterých mládež diskutovala se svými učiteli o otázkách života, přírody, společnosti apod. Státu se touto mystifikací podařilo v mnoha případech zmást nejen samotné příjemce tohoto státního posvěcení, ale i samotné přirozené nositele vzdělání, tedy rodiče, kteří v tomto státním počínání spatřovali přirozené pokračování církevní výchovy.

Stát ujišťoval, že toto uvádění mladých do dospělosti nenavazuje na tradice proletářských nebo socialistických slavností Výmarské republiky, které se tehdy vyznačovaly nesnášenlivostí vůči křesťanským hodnotám a normám, ale naopak znamenají připravenost a závazek podílet se na dalším budování nového života, společnosti a státu.

Nejen katolická, ale i evangelická církev toto viděla zcela jinak. Od začátku byly odpůrcem těchto nových slavností a jasně vyhlásily, že žádný křesťan se nesmí této akce účastnit: „Děti, které se takovéto akce zúčastní

(státní slavnosti dospělosti apod.), nemohou být církevně biřmovány. Děti, které ale budou přiměřeně a vhodně vychovány ve víře a budou se aktivně podílet na životě církve, mohou být po absolvování přípravy na biřmování po určité době biřmovány.“<sup>8</sup>

## 2.19 Kritika náboženství

Při státních slavnostech dospělosti nebyla vyžadována přísaha, takže by se mohlo zdát, že tyto slavnosti nemohly mít natolik závažný charakter, aby se kvůli nim rozpoutala tak ostrá diskuze. Hlavní problém spočíval v povinných přípravách na tuto událost, kde byla jednotlivá témata a výukové materiály probírány výhradně na marxisticko-leninských základech. Mimo jiné zde byla mládež vyučována o náboženství jako o něčem, co je čistá fantazie nebo pouhá pohádka a především něco, co je naprosto nevědecké a tedy nepoužitelné. Bůh stvořitel byl v zásadě vymazán. Odmítavé stanovisko církve k „revolučnímu osvobozeneckému boji sociálních vrstev“ bylo kritizováno.

Ministr vnitra Karl Maron na setkání se zástupci církví 10. února 1956 prohlásil: „Zástupci materialistického světového názoru, zástupci pokrokové vědy mají nejen právo na to, aby šířili všude svoji nauku, ale dokonce povinnost. Nežijeme ve středověku, kde zástupci náboženských pověr mohli potlačovat pokrokové myšlenky.“<sup>9</sup>

## 2.20 Dialektický protiklad

Pravá příčina sporu, jak se i církev snažila upozorňovat, nebyla tedy v samotné akci, která byla již jen formálním zakončením předchozí přípravy, ale právě v pravidelné přípravě, která byla tvůrci a zastánci

<sup>8</sup> CHOWANSKI J.: *Die Jugendweihe - Eine Kulturgeschichte seit 1852*, s. 52

<sup>9</sup> Grundsatzklärung des DDR-Innenministers Maron, In: KJb 1956, s.152.

slavnosti dospělosti koncipována na základě komunistické ideologie. Při závěrečných jednáních předseda vlády nekompromisně prohlásil, že slavnosti dospělosti budou státem nadále podporovány, neboť se jedná o přání lidu, které plně odpovídá požadavkům a cílům moderního socialistického státu.

## 2.21 Sekularizace

Díky těmto opatřením se státu dařilo postupně rozbourávat strukturu církve a věřící zastrašováním a neustálou převýchovou „vzdalovat od kostelů“. Postupně především ve městech klesal počet křtů, biřmování a církevních výkonů vůbec. Církev si postupně zvykla na nový způsob existence, který byl značně okleštěn a kontrolován. Celá další činnost se odehrávala pod mottem: „Vzdorovat a vyčkávat“.

## 2.22 Stavba berlínské zdi

Dne 13. srpna 1961 byla berlínskou zdí v Berlíně odstraněna poslední úniková cesta na západ. Uzavření demarkační linie bylo z pozice udržení moci jediná možná sebeobrana. Stále více lidí utíkalo z ekonomických a politických důvodů do západní části Německa a oslabovalo tak ekonomickou a politickou stabilitu NDR. Toto provokativní „hlasování nohama“ nemohl režim nadále trpět. Řešením se proto s politickým a vojenským požehnáním Varšavské smlouvy stala „protifašistická ochranná zeď“. Stavba zdi představovala nejen pro lidi na východě, ale také na západě obrovský šok, lidé pochopili, že možné sjednocení Německa není a nebude v nejbližší době možné. Pro církve to také znamenalo, že budou muset přehodnotit svoji politiku vzdoru a vyčkávání.

Zazdění poloviny národa přineslo vládě NDR částečné zklidnění situace, ale rozhodně nemohlo odstranit nespokojenost se společenskými

poměry. Pouze velmi malá část obyvatelstva s tímto kontroverzím krokem souhlasila.<sup>10</sup>

### 2.23 Vznik nové ústavy – stabilizace

V druhé polovině šedesátých let došlo k hospodářské a politické stabilizaci NDR. 6. sjezd SED rozhodl v lednu 1963 o zahájení kompletní přestavby společnosti na společnost socialistického typu.

Tento požadavek se uzákonil pomocí nově přijatých zákonů.

1965 – Zákon o jednotném socialistickém školství

1967 – Zákon o státním občanství

1968 – Druhá ústava

U příležitosti vyhlášení nové ústavy pronesl Walter Ulbricht tezi, že cílem německé společnosti je komunismus sovětského typu, zároveň vyhlásil boj všem nestátním ideologiím.

Druhá ústava ze dne 6. dubna 1968, která byla přijata všelidovým hlasováním, definovala NDR jako socialistický stát německého národa, ve kterém politické organizace pracujících ve městech a na venkově pod vedením pracující třídy a marxisticko-leninské strany nastolily socialismus. Ústava upevnila vedoucí roli Jednotné socialistické strany Německa.

Církvím se v této době nedařilo jakkoliv ovlivnit diskuzi o nové ústavě, která jednoznačně omezovala svobodu vyznání a slova. Zmínka o církvích byla v nové ústavě podstatně zkrácena, což ještě neznamenalou přímou změnu v zákonech.

---

<sup>10</sup> FRANKE J.: *Zur Reaktion von CDU-Führung und CDU-Basis(Ost) auf den Mauerbau am 13. August 1961*, in: Deutschland Archiv Nr.8/1990, s.1250



## 2.24 Politika uvolnění

V srpnu 1968 se národní lidová armáda (NVA) podílela na ozbrojené intervenci Varšavské smlouvy v ČSSR. Ideologický systém tímto krokem utrpěl výrazné ztráty. Oponenti systému byli v následných čistkách odstraněni ze všech zodpovědných míst v podnicích i společnosti.

Od roku 1970 se díky politice spolkového kancléře Brandta začal prosazovat proces uvolnění. V prosinci 1972 došlo k podepsání základní smlouvy mezi SRN a NDR a o rok později se NDR stalo členem OSN. Německá demokratická republika byla také uznána mnoha státy jako suverénní stát, což fakticky znamenalo konec veškerých nadějí na sloučení obou německých států. Tou dobou se vlády nad státem i stranou ujal definitivně Erich Honecker, který si sjezdem nechal potvrdit veškeré pozice.

Politika mírové koexistence byla pro SED pouze forma třídního boje. Základní otázky vývoje lidské společnosti neměly v Honeckerově pojetí být řešeny evolucí, ale revolučním překonáním kapitalismu. Církev tuto premisu raději přehlédly, nebo spíše musely přehlédnout, pokud se nechtěly pustit do dalšího zbytečného boje. Situace nebyla velkým změnám zdaleka nakloněna.<sup>11</sup>

Proces uvolňování vztahů na mezinárodním poli nepřinesl však žádné změny do vnitropolitických poměrů v NDR. V listopadu 1976 byl vyhoštěn folkař Wolf Biermann, tato událost vyvolala po delším období relativního klidu novou vlnu protestů, především umělecké kruhy se ostře ohradily proti tomuto postupu. Výsledkem bylo zesílené pronásledování, nucené vystěhování a obnovené procesy s třídními nepřáteli. Jelikož

---

<sup>11</sup> TEICHMANN H.: *Die Politik der Honeckerführung seit Anfang der siebziger Jahre*. In: Deutschland Archiv Nr.8 1990, S.1213.



vystoupení Biermanna, které způsobilo takové pobouření státních orgánů, proběhlo v kostele svatého Mikuláše v Prenzlau, znamenalo to opět přitvrzení postupu také proti církvi.

## 2.25 Hospodářské reformy

Roku 1963 byl zaveden nový ekonomický systém plánování a vedení lidového hospodářství – NÖSPL.

Součástí reformy se stalo posílení vlastní zodpovědnosti podniků za ekonomickou situaci, byl zaveden systém odměn a dále se pokračovalo ve slučování jednotlivých provozů do kombinátů. V zemědělství, v živočišné i rostlinné výrobě se prosazovala jednooborová specializace. Hospodářská situace se díky uzavřeným hranicím, kudy nemohli utíkat odborníci, a orientaci na trhy RVHP stabilizovala. Tato pozitivní nálada stranických kádrů podporovaná relativním klidem obyvatelstva vydržela až do roku 1975.

Transformací středního stavu do systému socialistického vlastnictví, jak se také později ukázalo, utrpělo národní hospodářství mnoho škod. Na rozdíl od nucené kolektivizace, která probíhala v poválečných letech, nemohli lidé, kterým byl majetek zabaven až nyní, odejít a založit si novou existenci na západě. V mnoha případech, pokud nebyli příliš problematičtí, mohli z pozic vedoucích „vlastních“ podniků sledovat jejich postupné ruinování. I přes všechny tyto nesnáze se východoněmecká ekonomika mohla v rámci RVHP chlubit nejlepšími výsledky. Ve vztahu ke spolkové republice se však jednalo jednoznačně o stále větší propad.

## 2.26 Spolupracovníci

V souvislosti s teologickým sporem o deset bodů svobody a služby církve se vedení evangelických církví stále více distancovalo od pojetí, které zastával jejich evangelický biskup Dibelius a mimo jiné také církev katolická. Církvě v NDR naznačily ochotu podílet se ve vnitropolitické oblasti na řešení společenských úloh. Evangeličtí zástupci toto vyjádřili ve svém dopisu W. Ulbrichtovi u příležitosti vyhlášení návrhu druhé ústavy.: „Jako státní občané socialistické země vidíme před námi úlohu uskutečnění socialismu v podobě spravedlivého soužití.“<sup>12</sup>

Tímto vyjádřením byly církvi potvrzeny nejen socialistické vlastnické a výrobní poměry, ale také nárok stalinistické SED na vůdčí postavení v zemi.<sup>13</sup>

Po mnoha informačních jednáních a pracovních schůzkách byl státem uznán evangelický Církevní svaz (Kirchenbund). Paul Verner, člen politbyra SED, se v této souvislosti vyjádřil: „Přejeme si spolupráci s křesťany při budování socialismu, podmínkou dobré spolupráce však bylo uznání stávajících státních a sociálněekonomických poměrů a aktivní podpora mírové politiky NDR.“<sup>14</sup>

## 2.27 Upevnění pozic

Dne 6. března 1978 proběhlo další jednání mezi státem a evangelickými církvemi. Smyslem nebylo stanovení nového směru, ale spíše zhodnocení dosavadního vývoje a potvrzení stávajících pozic „uznávaných“ církví v socialistické společnosti. V některých oblastech se přesto podařilo najít jisté možnosti, které dovolily provést malé změny. Honecker přislíbil církvím možnost samostatného působení.

<sup>12</sup> *Schreiben der Bischöfe der Konferenz der Ev. Kirchenleitungen in der DDR vom 15.2.1968 an den Staatsratsvorsitzenden W. Ulbricht.* In: KJb 1968, S.181.

<sup>13</sup> srov. NEUBERT E.: *Eine protestantische Revolution.* In: Deutschland Archiv, Nr.5 1990, S.706

<sup>14</sup> srov. NEUBERT E.: *Eine protestantische Revolution.* In: Deutschland Archiv, Nr.5 1990, S.706

Hlavní body jednání se týkaly především těchto oblastí:

- církevních stavebních plánů
- rozhlasového a televizního vysílání
- Lutherova výročí (1983)
- duchovní správy ve výkonu trestu
- starobního zajištění pracovníků
- dovozu církevní literatury
- církevních hřbitovů
- domovů důchodců a domů s pečovatelskou službou

## 2.28 Požadavek spoluzodpovědnosti

Honecker označil právo církví na samostatné působení ve životě společnosti. Církev je tedy spoluodpovědná za další vývoj společnosti a z tohoto důvodu není důvod, aby stát nebo strana upírala právo na fungování. Tento rozhovor však neměl znamenat nějaké podstatné změny v dosavadní politice strany, jeho cílem bylo toto tabuizované téma povznést na světlo a udělat z něj další důkaz demokratického chování východoněmecké vlády. Církevní svaz a stát tak mohly prohlásit, že v posledních letech se vzájemné vztahy i komunikace zlepšila.

Evangelický biskup Schönherr k tomu však poznamenal, že „vztah státu a církve je do té míry dobrý, v jaké se projeví v životě samotných křesťanů“.<sup>15</sup>

Přes veškeré snahy bylo na křesťany v socialistické společnosti pohlíženo jako na obyvatele druhé třídy, na něco, co poškozuje

---

<sup>15</sup> *Pressemitteilung des Staatsrates der DDR vom 7. März 1978*. In: *Kirche als Lerngemeinschaft*, s. 221.

společnost. Problém aktivní diskriminace křesťanského obyvatelstva nebyl v praxi odstraněn.

## 2.29 Ateistická výchova

Církvím se nepodařilo utlumit aktivní podporu státu „slavnostem dospělosti“, které byly stále povinné a pro případně odpůrce byly provázeny represemi. Stále nebyla možná ani změna ideologických osnov vzdělávacího systému, struktura vzdělání od mateřské školy až po vzdělávání dospělých zůstávala stejná. Dne 22.02.1965 přijala lidová sněmovna zákon o jednotném socialistickém vzdělávacím systému. V návrhu koncepce byla marxisticko-leninská ideologie stále ještě definována jako jediný základ socialistické vzdělávací politiky. Tato definice nebyla sice doslovně přijata, ale v praxi se stále vyučovalo podle starých osnov. Žáci, učni a studenti se měli naučit socialisticky myslet, jednat a žít. To také znamenalo pokračující potlačování role rodičů ve výchově.

Nová socialistická vzdělávací koncepce, která byla vypracována v letech 1964 až 1972, se neomezovala pouze na školní a mimoškolní oblasti, její obsah se vztahoval na celé obyvatelstvo. V usnesení politbyra ústředního výboru SED z 7.11.1972 se požaduje, aby vědecký světový názor pracující třídy byl systematicky propagován mezi všemi pracujícími a především mezi mládeží. Zvláště se zde zdůrazňuje, paradoxně krátce po dohodě s církvemi, že je nutné posílit všeobecné povědomí obyvatelstva o správnosti marxisticko-leninské ideologie a významu ateismu jako takového. Víra byla proti tomu prohlášena za nesmiřitelný protiklad. Hlavním bodem výchovy mladých lidí se tak stala myšlenka osvojení si chápání obrazu přítel vs. nepřítel. (Freund-Feind-Bildes) Kdo navštěvoval církevní akce, byl obviněn z nestabilní ideologické pozice a znamenalo to pro něj vyvození důsledků, které negativně ovlivnily jeho další uplatnění ve společnosti.

### 2.30 Represe

„Důsledné prosazování socialistických výchovných cílů ve škole a dalších vzdělávacích institucích vedlo i přes dohodu státu s církvemi v roce 1971 k nezmenšenému potlačování mladých křesťanů a jejich rodičů, a sice vždy, kdykoliv se svojí účastí na výuce náboženství, křtu, bířmování a církevním životě vůbec přihlásili veřejně k víře. Na setkání zástupců církví v roce 1973 bylo konstatováno: „Zprávy o nepřijetí křesťanských dětí do přípravných tříd, mládeže na střední školy a zamítnutí možnosti vysokoškolského studia, dále se množí zákazy studia, které byly povoleny, jsou stále na denním pořádku.“<sup>16</sup>

Výchova všeobecně vzdělaného socialistického člověka nezahrnovala pouze šíření ideologicko-filozofických pozic, ale také identifikace se s tímto politickým systémem. V ústavě stálo, že „NDR je německým státem míru a volnosti, lidskosti a sociální spravedlnosti“. Z boje obou společenských systémů, kapitalismu a socialismu, vzešel socialismus jako vítěz. Výchova k nenávisti imperialistického třídního nepřítele byla tedy součástí politiky, která obyvatelstvo měla přesvědčit, že demokracie, volnost a lidskost je možná pouze ve společenském zřízení, které je vybudováno na marxisticko-leninských základech.

### 2.31 Branná výchova

V ústavě z roku 1968 byla branná povinnost občanů definována jako právo a čestná povinnost. Postupně se stále více dostávala také do výchovného systému:

- motivace do zbraně – přesvědčení o nutnosti obrany socialismu

---

<sup>16</sup> Bericht der KKL an die 5.Tagung der 1.Synode des BEK in der DDR, EPD-Dokumente Nr.25/73, s.8

- obranné vědomí – pochopení základních politických otázek, které jsou definovány stranou a státem
- bojovná morálka – normy, postavení a přesvědčení o obraně socialistické vlasti
- způsobilost pro boj – vojenské znalosti a nácvik fyzických schopností, disciplína a sportovní tělesná zdatnost

Socialistická branná výchova v NDR začínala již u dětí v předškolním věku a pokračovala na všech stupních školství až po vysokou školu. Zprostředkování představy o nepříteli byl stěžejní bod celého procesu a vedl k neustálému napětí v křesťanské morálce církví. Na direktivu ministerstva školství, která v roce 1978 zavedla povinnou brannou výuku do osnov, reagovaly církve, kterým došla trpělivost, studijním a akčním programem „Výchova k míru“. Rámcová koncepce výchovy k míru, kterou zástupci církví přijali, rozlišuje tři úrovně, na kterých mírová výchova má probíhat: globální, společenská a mezilidská úroveň. Společenská úroveň, na které byly kritizovány nesváry, nespravedlnost, násilí a nesvoboda ve společnosti, se později stala hlavním bodem konfliktu pozdějších diskuzí mezi jednotlivými církvemi a církvemi a státem.<sup>17</sup>

### 2.32 Církev a společnost

V polovině 60tých let se začala prosazovat změna obecného společenského vědomí a občané jednotlivých států začali důrazněji po svých vládách vyžadovat zaujmutí stanovisek k problematickým společenským otázkám a poměrům. Jednotlivé vlády pak byly nuceny obhajovat a vysvětlovat své postupy při řešení mocenských zájmů a hledat ta správná politická vysvětlení. Také vláda NDR se především na

<sup>17</sup> *Rahmenkonzept "Erziehung zum Frieden"* in: Kirche als Lerngemeinschaft, s. 266-275.

mezinárodním poli snažila prezentovat svoji politiku jako demokratickou. Ačkoliv ve vlastní zemi nebyla schopná dostát ani základnímu dodržování lidských práv, o to více byla motorem interpelací na mezinárodním poli, především pak jako kritik západních mocností a jejich politiky ve Vietnamu a Chile. Velké rétorické rozbory sloužily jako vhodný prvek pro vytváření formálních závěrů různých jednání. Těmito postoji k mezinárodní situaci byla také sledována snaha odpoutat pozornost od vnitrostátních problémů, které s těmito otázkami také úzce souvisely. Na možné změny v socialistické společnosti neměly tyto závěry a postoje samozřejmě žádný vliv.

K otázce rasismu, dodržování lidských práv na mezinárodním poli zaujaly církve stanovisko, které ve svém významu hovořilo o vlastních problémech a nejlépe charakterizovalo komplikovanou situaci církví v NDR: „Křesťanská tradice se vždy snažila konflikty vyřešit nenásilnou cestou. Vyžadována byla vždy trpělivost a tolerance, která namísto neuváženého jednání a násilného řešení konfliktů ukázala, že mnoho těchto sporů je bezpředmětných. Ale pouhé uklidňování konfliktů neodstraní, pouze jim dá znak etické nelegimity a zamezí jejich vhodnému vyřešení.“<sup>18</sup>

Vztah církve a státu v padesátých letech vnesl do teologických diskuzí nové problémy. V souvislosti s těmito otázkami musela být definována nová role církve ve společnosti, aby se umožnil další smysluplný život církevního společenství. „Situace církví nejen na Východě, ale také na Západě, je od té doby plná nejistot a protichůdných odpovědí.“<sup>19</sup>

---

18 In: Kirche als Lerngemeinschaft, s.233

19 srov. „Was gilt in der Kirche?“, ein Votum des Theolog. Ausschusses der Arnoldshainer Konferenz, Neukirchen-Vluyn 1985, S.90.



### 2.33 „Model myšlení“

Církev v NDR se zabývala otázkou, jak vyřešit tento spor. Na jedné straně tu bylo kontroverzní společenské zřízení, které bylo církvemi kritizováno, a na druhé straně tu bylo zaslíbené Boží království. V běžném životě církve se ujal názor, že tam, kde socialismus podporuje mír a humanitní jednání obyvatelstva, je možná i aktivní spoluúčast křesťana. Ve všech ostatních případech musí být jednání křesťana v politicko-sociálním kontextu podrobena teologické reflexi. „Církev a křesťané by měli ve svém politicko-sociálním jednání, které se odehrává v kontextu obou myšlenkových modelů, rozlišovat rozdíly mezi tímto světem a poselstvím spásy, ale zároveň nemají bránit rozvoji společnosti pro pokračování světa ve vztahu k dalším nástupcům“.<sup>20</sup>

### 2.34 Deset bodů

Konference zástupců církví v březnu 1963 sestavila na pozadí událostí stavby berlínské zdi „Deset bodů o svobodě a službě církve“, ve kterých vyzývá křesťany, aby socialistickou společnost přijaly jako místo svědectví a služby. Zveřejněním těchto bodů se opět oživila diskuze o vztahu křesťanů a společnosti, církve a státu. Křesťané jsou na jedné straně varováni před zamítnutím křesťanského poselství, avšak zároveň se zdůrazňuje jejich společenská spoluzodpovědnost. Církev se takto snažila velmi opatrně otevřít socialistické společnosti.

### 2.35 Svědectví a služba

Pojem svědectví a služba byly zakotveny v dokumentu ekumenické rady církví z roku 1969: „Rada jakožto svazek víru vyznávajících a právně

---

<sup>20</sup> *Ökumenische Kirchengeschichte* Bd. III, s. 41



samostatných církví se snaží svým křesťanským svěděctvím a službou, jak žádal Kristus, scelit celou společnost.“<sup>21</sup>

Tímto mělo být vyjádřeno přesvědčení, že církvev nemá hodnotu jen sama pro sebe, ale její význam je hlavně směrem ven do společnosti.

### 2.36 Církev pro druhé

Teologicky se zde navazuje na myšlenky německého teologa z první poloviny 20. století, který byl nacisty popraven v koncentračním táboře Flossenbürg, Dietricha Bonhoeffera. Téma „církev pro druhé“ rozvíjí christologicky a odůvodňuje takto: „Náš vztah k Bohu není žádným náboženským pojmem, který se zakládá na nějakém nejvyšším a nejmocnějším vědění, ale naopak náš vztah k Bohu je novým životem – „bytím pro druhé“, v účasti na bytí Ježíše. Ne v nekonečných a nesplnitelných úlohách, ale v dání se bližnímu je naše transcendence“.<sup>22</sup>

Konkrétní místo pro toto svědectví a službu se nenacházelo někde vedle nebo dokonce v protikladu, ale přímo v socialistické společnosti NDR. Tato myšlenka byla převáděna do konkrétní praxe církve v jednotlivých farnostech. Obecný pojem pro tuto pastorační práci byl zvolen jako učící se společnost, jednalo se o šíření křesťanské nauky nejen na hodinách náboženství a přípravě na křest nebo břmování, ale do tohoto procesu měla být zapojena celá farnost. Církev – společenství učících se měla získávat také poznatky a zkušenosti z ostatních vědních oborů lidské činnosti – pedagogiky, psychologie, sociologie, které měly lépe utvářet výchovu a vzdělání společenství. Hlavní myšlenkou těchto úvah byla diasporická situace farností v NDR, které se vyznačovaly stále se zrychlujícím procesem sekularizace, prázdnými kostely a stále silnou ateistickou propagandou.

<sup>21</sup> *Theologisches Lexikon*, Berlin/DDR 1978 (1), s.427.

<sup>22</sup> *Theologisches Lexikon*, Berlin/DDR 1978 (1), s.41

### 3 OBRAT

Ekonomiky v komunistických režimech dosáhly i přes veškeré snahy o zamaskování skutečného stavu svého dna. Situace byla v jednotlivých státech rozdílná, ale nebylo možno v tomto stavu déle setrvávat. Zákonitostí vývoje či snad paradoxem dějin to byl opět Sovětský svaz, který jako první přišel s návrhem podstatných změn. Zajímavé pak bylo sledovat, jak se s touto revoluční myšlenkou vypořádaly jednotlivé satelity Východního bloku. Na jedné straně to byly země Jugoslávie a Maďarsko, které v tomto procesu vystupovaly jako neposlušné státy a již delší dobu vytvářely „socialismus“ podle svých představ. Na straně druhé pak stály státy zastoupené Československem a Německou demokratickou republikou, které o nějakých změnách slyšet nechtěly a pro něž jakékoliv změny znamenaly konec jistot, které tolik let upevňovaly a zastupovaly. Tento strach z něčeho neznámého souvisel přímo s mírou podpory, s jakou Sovětský svaz své předsunuté výspy dotoval a prezentoval. Zvláštní kapitolu pak tvoří stát, který z geografického pohledu nemá krytá záda, a tím je Kuba. Zvláštní režim na tomto ostrově překonal veškeré krize a bohužel do dnešních dnů zde nedošlo k výraznějším změnám.

Situace v Evropě se naštěstí výrazně odlišovala a politická nutnost podmíněná ekonomickými potřebami vedla k reformám, které se postupně začaly prosazovat ve všech státech.

#### 3.1 Kontinuita, stagnace a perestrojka

Od podepsání závěrečného paktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách a všeobecného uznání NDR jako suverénního státu se postupně harmonizovala vnitropolitická i zahraniční situace. Díky mnoha dohodám a obchodním smlouvám, které byly

uzavřeny v následujících letech, se NDR profilovalo jako spolehlivý partner.

Na politiku NDR však zcela opačně dopály změny, které probíhaly v Sovětském svazu v souvislosti s nástupem Gorbačova k moci a zavedením perestrojky. Propagandistické heslo, kterým vláda manipulovala své občany, „Učit se od Sovětského svazu, znamená učit se vítězit“ se vrátilo jako bumerang. Honeckerova vláda nebyla připravena reagovat na změněnou politickou realitu a vyvodit z ní závěry nebo potřeby změny v samotné NDR. Do poslední chvíle doufala, že veškeré reformní snahy vezmou za své a vše se opět vrátí do starých „kolejí stalinského typu“. Snaha o vylepšení sociální politiky se stala hlavním mottem „socialismu v barvách NDR“ a sloužila jako odůvodnění rozpadu reálněsocialistických principů ve Východním bloku.<sup>23</sup>

### 3.2 Hospodářství nedostatků

Na konci sedmdesátých let se vyhroutily neustálé problémy se zásobováním obyvatelstva. Počínající nespokojenost však ještě nepropukla v nekontrolovatelný odpor. Aktuální vývoj v Polsku, kde probíhala generální stávka polských dělníků a v některých oblastech byl vyhlášen výjimečný stav, znamenal pro východoněmecký konzervativní postoj velký otřes.

Honeckerově vládě se povedlo zachránit ekonomickou stabilitu jinak zničeného hospodářství pomocí mnoha obchodních smluv a nových půjček. Inflace v NDR v posledních letech před obratem překračovala 12%. Politická byrokracie si během své vlády vypěstovala schopnost přetvořit veškeré chyby na úspěchy a nedostatek prezentovat jako úspěch ekonomiky s centrálním plánováním. Skutečné selhání reálného socialismu tak zůstalo mnoha lidem skryto. Důvodem tohoto uspokojení byly

<sup>23</sup> *Deutschland Archiv Nr.6/1990, s.907-921*

především omezené možnosti srovnání, oproti východním sousedům byla německá ekonomika přeci jen silnější. Jakmile se však v roce 1987 pootevřely možnosti vycestovat také do Spolkové republiky, bylo všem občanům NDR ihned jasné, že západní životní standard odpovídá mnohem více jejich představám o životě, než jaký nabízí jejich socialistický.

### 3.3 Církev - obchodní partner pro západní peníze

Kontrola státu nad církvemi se neodehrávala jen v oblasti morálky a politiky. Východoněmecké hospodářství se vyznačovalo stále větším nedostatkem devizových rezerv, které byly tak potřebné k nákupu technologií a zajištění představy fungující ekonomiky. Strana si tedy nenechala uniknout žádnou příležitost ke kontrole i těch nejmenších obnosů, které do NDR proudily. Zvláštností pak bylo, že veškeré transfery nepodléhaly státu, ale straně. Veškeré stavební investice, dary a pomoci tekly do podniků, které vlastnila strana. Každý církevní zaměstnanec byl vědomě i nevědomě zapojen do stranických obchodů, které probíhaly pod hlavičkou stranických firem LIMEX a GENEX.<sup>24</sup>

Odhady hovoří o tom, že velká část, dokonce až 50% rozpočtu církví bylo financováno z devizových zdrojů. Účetnictví z této doby je velmi neúplné a má malou vypovídací hodnotu. Každá východní marka musela projít schválením strany pracujících, než byla vydána na církevní účely, ale peníze, které v podobě hodnotných valut tekly ze Západu, byly taktně zamlčeny. Valuty byly často stranickým aparátem zneužívány pro odměňování nebo trestání „spojenců“ dle aktuálních potřeb a vývoje státní církevní politiky.

Východoněmeckým církvím se díky těmto penězům podařilo obnovit mnoho staveb a uskutečnit mnoho projektů, které by jinak zůstaly pouze na papíře. Kromě několika málo informovaných neměl běžný člověk o těchto finančních tocích a machinacích ani potuchu. Pokud se někdo

<sup>24</sup> srov. *Berliner Sonntagsblatt* ze dne 20.5.90, s.2

přesto zeptal, byla mu poskytnuta obligátní odpověď, že informace jsou tajné z důvodu vyšších státních zájmů.

Tento finanční režim, který byl při financování veškerých aktivit podporovaných ze zahraničí, aplikován, prospíval nejvíce státní ideologii, která tak velmi účinně propagovala svoji pomoc a demokratický přístup vůči veškeré opozici.

### 3.4 Majetkové problémy

Viditelným projevem majetkové krize se staly církevní objekty, které se doslova rozpadávaly. Pouze nepatrná část těchto budov byla zrestaurována nebo opět vystavěna. Krize se týkala celého východoněmeckého hospodářství, které se ocitalo na hranicích svých existenčních možností, dopady do církevního života tak byly o to větší. Hranice farností a jednotlivých společenství byly pevně dány, stávající struktura církevní správy byla závazná pro církevní život a jakékoliv snahy o změnu byly státem odmítnuty. V těchto strnulých majetkových i politicko-spoločenských poměrech bylo často považováno za úspěch, když církev byla schopna dostát slavení svátostí. V této situaci byl rozvoj pastoračních aktivit a působení na veřejnosti velmi komplikovaný a omezený. Také tradiční formy slavení svátostí na veřejnosti byly pozměněny. Velké církevní stavby kontrastovaly s malou účastí na bohoslužbách.

### 3.5 Státní bezpečnost - Štít a meč

S osobou ministra Ericha Mielkese a ministerstvem státní bezpečnosti, kterého byl šéfem od roku 1957, je spojena podstatná část východoněmeckých dějin. Vedení státní bezpečnosti, která byla vyzbrojena obrovskou materiální a personální státní podporou, zajišťovalo po celou dobu existence vlády SED dozor nad celou společností a

určovalo množství práv, který socialistický občan mohl mít. Pod heslem „Štít a meč strany“ vyvinula státní bezpečnost systém moci a kontroly, který byl dobře znám i v ostatních státech Východního bloku. Příslušníci státní bezpečnosti byli zastoupeni ve všech složkách společnosti, církve nevyjímaje. Každý občan byl chápán jako „bezpečnostní riziko“ a politika strany, která takto legitimizovala libovůli a psychologický teror jako přirozenou součást státní moci, vyznávala heslo „bezpečnost má přednost před právem“.

Díky rostoucí hysterii vedení jednotné socialistické strany od poloviny osmdesátých let byla posílena kontrolní činnost státní bezpečnosti. V té době byla státní bezpečnost dokonce největším zaměstnavatelem v zemi, dokonce větším než byla samotná lidová armáda NDR: 85000 stálých zaměstnanců a cca. 109000 neoficiálních spolupracovníků. Odhady však hovoří až o desetinásobku tohoto čísla. Bezpečnost státu nebo spíše strany měla být zajištěna obrovským zbrojním arsenálem a databází, která zahrnovala osobní údaje více jak jedné třetiny obyvatel NDR. Na konci trvání režimu nebyla státní policie ani schopná politicky nežádoucí osoby sledovat a zatýkat, snažila se jen pomocí ofenzivní přítomnosti šířit strach. Moc státní bezpečnosti se spoléhala na strach, latentní strach, pod kterým se rozumí psychický stav nevědomého duševního napětí, který vzniká z neuspokojených základních potřeb a zakázaných pocitů.

Tento permanentní strach z totalitního státu smazal hranice mezi pachatelem a obětí. Vyvinul se zde neřešitelný systém závislosti, kde každý byl každému komplicem, do kterého byl každý občan zapleten.

Na pozadí tohoto systému mělo mnoho rozhodnutí uvnitř církví nejen politický, ale také psychologický aspekt. Zároveň s tím je nutné mít na paměti, že také církevní instituce, především loajální evangelické struktury, byly v uplynulých desetiletích obsazeny spolupracovníky státní

bezpečnosti. Vnitřní vývoj byl tak přímo ovlivněn nebo dokonce často i řízen touto prodlouženou rukou strany.

Jednotlivé církve v NDR byly pod stálým tlakem a vydíráním SED a nemohly se nikterak efektivně vůči tomu bránit. Teprve po zfalšovaných volbách v roce 1989 a krvavém potlačení čínského demokratického hnutí při demonstraci na náměstí Nebeského míru v Pekingu se síly vůči praktikám socialistického režimu začaly formovat a státní moc ztrácela přehled nad děním.

Systém zaznamenal první trhliny. Církve na to reagovaly postupným vypověděním úloh, které jim po dlouhou dobu byly přiřknuty stranou.

### 3.6 Emigrace

Všem důležitým politickým událostem předcházely narůstající vlny emigrace. Nespokojenost se společenskými poměry přerostla v opoziční hnutí, které velkou mírou popohnalo společenské změny v NDR. Zatímco v roce 1953 se mohla východoněmecká vláda spolehnout na sovětské tanky a v roce 1961 na pomoc Varšavské smlouvy a západní svět „zazdít“, tak v roce 1989 již nebylo sil ani pomoci, která by byla schopna zregulovat tlak na dožívající systém.

### 3.7 Vysídlování

S nárůstem nezávislého mírového hnutí na počátku osmdesátých let přistupovala vládní moc společně se státní bezpečností stále častěji k politice zbavení občanských práv a vystěhování ze země. Kritičtí obyvatelé měli být pomocí strachu, nejistoty a izolace zlomeni a donuceni kapitulovat. Pokud ani toto nestačilo, pak bylo vystěhování použito jako poslední možnost obrany socialistické společnosti před těmito opozičními



„kriminálními živly“. V roce 1984 dosáhl počet osob vystěhovaných za hranice 41000 obyvatel.

### 3.8 Hromadný útěk

Vystěhovalecká politika se během let změnila v samostatné emigrantské hnutí, které se vymklo kontrole státní bezpečnosti. Po roce 1987, kdy také mladí lidé mohli vyjíždět na Západ, zaznamenal ideologický systém zlom, který šokoval mnoho obyvatel. Strach ze života, který nemá smysl, přerostl strach z totalitního státu. V dokumentech státní bezpečnosti se píše: „Od přijetí vyhlášky o cestování zaznamenaly úřady zřetelný nárůst agresivního, osočujícího chování, plného různých požadavků a snížení zábran vůči vyhrožování a provádění nepřátelských, negativních aktivit.“<sup>25</sup>

Schválením 40000 žádostí o vycestování byl v roce 1988 učiněn pokus o snížení vnitropolitického tlaku, dosáhlo se však pouze opaku. Sociální a psychologické konflikty uvnitř východoněmecké společnosti mezi těmi, kteří jdou, a těmi, kteří zůstali, narostly do nesnesitelných rozměrů. Zrušením maďarských hraničních závor 2.5.1989 se vzedmula masová emigrační vlna, která vedla k pádu Honeckerova režimu 9.11.1989 a otevření západních hranic. Pokračující přesun obyvatelstva vyvinul na obě německé vlády tak velký tlak, že nebylo jiné možnosti, než obě země opět spojit.

---

<sup>25</sup> *Information über die Lage und Entwicklungstendenzen der ständigen Ausreise von Bürgern der DDR nach der BRD und Westberlin sowie des ungesetzlichen Verlassens der DDR in der Zeit vom 1. Januar bis 30. Juni 1989.* (MfS, ZAIG, č.3933/89). s.82.



### 3.9 Důvody emigrace

Důvodem pro opuštění NDR byly výsledky dlouhého procesu, který má své kořeny ve státní politice a státním aparátu. Motivy jednotlivých obyvatel země je možné rozdělit do tří skupin, přičemž v posledních letech režimu převažovaly především důvody třetí skupiny:

- Psychologicko-sociální důvody (hospitalismus, subalternace, rezignace)
- Politicko historické důvody (ztráta identity, antikomunismus, ztráta mobility)
- Hospodářsko ekonomické důvody (srovnání západní a východní životní úrovně, nulová kariéra, nemožnost vlastnit kapitál)

„Důvodů, proč tuto zemi opustit, bylo tolik, kolik bylo obyvatel tohoto prvního dělnického a rolnického německého státu. Každý byl vystaven příkoří a potupě, mnoho lidí bylo ohroženě existenčně, a to vůbec nemluvě o politickém, náboženském, morálním a ideologickém pronásledování. Už jen kvůli vlastní identitě byl každý oprávněn ukázat této zemi záda, neboť důstojnost každého občana NDR byla tímto společenským systémem poškozována. O co silnější a represivnější systém byl, o to více bylo podáno žádostí o vycestování, o co větší byl vnitřní nedostatek, o to více se objevovala myšlenka na vycestování jako podvědomé přání, o to více byla větší vnitřní nouze.“<sup>26</sup>

### 3.10 Bezmocnost církve

Církve si s problematikou emigrace a žádostí o vycestování neuměly poradit. Poslední komplexní stanovisko k této problematice, které pocházelo ještě z roku 1961 a tedy z doby před stavbou zdi, nemohlo zdaleka odpovídat situaci, která panovala v osmdesátých letech. Bezzubá

---

<sup>26</sup> srov.: MAAZ H.-J., „Ausreisegedanke als ein unbewußter Wunsch“, s.129.

formulace, že „v NDR jsou potřební všichni lidé“, neumožňovala nejen aktuálně reagovat na stále přibývající odchody do zahraničí, ale dokonce neuměla ani reagovat na příčiny důvodu a přání, proč milióny lidí chtělo opustit poměry NDR.“<sup>27</sup>

V září 1989, kdy už stát fakticky byl bez vlády a vlna emigrace nabyla masového měřítka, vyšel v evangelických církevních novinách článek, který se kriticky zabýval problémem odchodů a zcela nepochopitelně, pravděpodobně napsán a nařízen z vnějšku, reagoval na společenskou situaci takto: „Se znepokojením a pohnutím sleduje konference evangelických představitelů, že neklesá počet těch, kteří si podali žádost o vyvázání ze státního občanství NDR, ... konference je v tomto ohledu bezradná“.<sup>28</sup>

---

<sup>27</sup> BICKHARDT S.: *Recht Ströme wie Wasser. Christen in der DDR für Absage an Praxis und Prinzip der Abgrenzung*. Berlin 1988, s.45.

<sup>28</sup> *Brief der KKL an den Staatsratsvorsitzenden Honecker vom 2.9.1990*, In: „Tagesspiegel“ z 10.9.90, s.3.

## 4 ROZPAD

### 4.1 Sociální nepokoje

V souvislosti s uvolněným pohybem osob a pozitivním dojmem z reálně existujícího kapitalismu se začal hroutit ideologický obraz nepřítele, který po dlouhá léta tvořila SED. Zfalšování komunálních voleb v květnu v roce 1989 a souhlas politbyra SED a celého parlamentu s krvavým potlačením mírové demonstrace v Číně vyvolaly v mnoha lidech zlost a vztek. Vláda přesto stále odmítala myšlenky na reformu politického nebo hospodářského systému.

### 4.2 Masová psychóza

Demonstrace zájemců o vycestování, které se převážně nesly pod heslem „my chceme ven“, se v září provokativně změnily na požadavek „zůstaneme zde“. Katolický biskup Wanke označil tyto události jako nastalou „masovou psychózu odchodu z NDR“, ve které se jednotlivé události a jevy pomíchaly. Zdálo se, že již není síly, která by tuto masu zastavila. Náhle se zformovaly opoziční skupiny a vystoupily ze svých „zahradních kolonií a chat“. V Lipsku se na bohoslužbách shromáždilo několik set lidí, kteří tak demonstrovali za reformy.

### 4.3 Nové strany

Díky uklidňujícímu působení církví a dalších hybných prvků a především díky totální bezmocnosti vysíleného státu nedošlo k žádným krvavým střetům. Erich Honecker, Günter Mittag a další vedoucí představitelé museli odstoupit. Vlady se ujal Egon Krenz, který však nemohl zabránit stále stoupajícímu počtu demonstrujících. Dne 4. listopadu 1989 se konala ve východním Berlíně demonstrace, na které se

zúčastnilo již přes milión lidí, kteří požadovali svobodu slova a svobodné volby.

Stále vznikaly nové strany a opoziční skupiny, které přicházely s koncepty pro obnovení a reorganizace NDR (Nové Forum, Demokratický průlom, Občanské hnutí demokracie nyní, Sociálně demokratická strana, Zelení, Sjednocená levice a další).

#### 4.4 Pád zdi

Dne 9. 11. 1989 zcela neočekávaně otevřela NDR hraniční přechody na Západ. Již během první noci uteklo mnoho tisíc východoněmeckých obyvatel do západního Berlína, kde byli s nadšením přijati a Berlín slavil velký svátek opětovného shledání. V následujících dnech se vydaly další miliony obyvatel na západ, na hranicích se tvořily šedesáti kilometrové fronty a všude zavládla nepopsatelná euforie.

Otevřením hranic se projevilo trauma východoněmecké společnosti v plné síle. „Pád zdi představoval emocionální vrchol, průlom nevědomí: lidé plakali, smáli se, zažívali extázi, objímali se kolem ramen, veškerá německá ostýchavost, ostražitost, distance a nucené chování bylo rázem pryč. Přehrada pocitů se otevřela a vylila se na povrch a to, co bylo rozdělené, se spojilo. Kolektivní emocionální proces historické dimenze, založený na opravdové kolegiálnosti. Výbuch pocitů, typ masové psychózy. Nejčastěji vyslovované slovo v tuto dobu bylo „šílený! Nechápu to, to není možné!“<sup>29</sup>

A heslo dalších demonstrací se vyvíjelo dále. Nyní to nebylo jen zjištění „My jsme národ“, ale přesvědčení „My jsme jeden národ“, tak byly utvářeny další události tohoto sjednocujícího procesu. Mezitím národ utíkajících se počítal na statisíce.<sup>30</sup>

<sup>29</sup> DDR, Fischer Weltalmanach, s.170.

<sup>30</sup> srov. HANKE H.: *Identität in der Krise*. In: Deutschland Archiv Nr.8/1990, s.1224

#### 4.5 Nová vláda

Z iniciativy církví se uskutečnila schůzka zástupců přechodné vlády v čele s Hansem Modrowem<sup>31</sup>, zástupci pěti starých stran a zástupci opozičních skupin u „kulatého stolu“. Mezi prvními požadavky, o kterých se jednalo, bylo zrušení státní bezpečnosti a uskutečnění svobodných voleb na jaře 1990.

Staré strany, které byly sdruženy v národní frontě, především CDU, změnilly zásadně svoji politickou orientaci. I přes odpor starých opozičních skupin začali politici veřejně mluvit o nutnosti sjednocení obou zemí. V tomto bodě udělaly opoziční skupiny zásadní chybu, nerozpoznaly důležitost této národní otázky a začaly se se svým postojem odcizovat od většiny obyvatel. Ve volbách, které se konaly 18.03.1990, nezískaly žádnou politickou podporu.

Výsledky prvních svobodných voleb					
CDU	SPD	PDS(SED)	DSU	Liberální	Svaz
40,9%	21,8%	16,3%	6,3%	5,2%	90 2,9%

Tabulka 2: Rozdělení skupin

#### 4.6 Sjednocení

Proces sjednocení byl nyní nastartován. 1.7.1990 byly zavedena měnová, hospodářská a sociální unie, která fakticky zrušila existenci samostatného státu Německé demokratické republiky. Reálný socialismus, pokus o stalinský model společnosti, takto definitivně po 40 letech pokusů

<sup>31</sup> Hans Modrow (narozen 27. ledna 1928) poslední představitel vlády NDR, do roku 2003 čestný předseda Strany demokratického socialismu

skočil. Od 3. října 1990 se na mapě Evropy opět objevil pouze jeden německý stát.

#### 4.7 Role církví

Církvím byla při těchto změnách přisouzená důležitá role. Již od zfalšování voleb v roce 1989 se představitelé církví nemohli dále uzavírat před otázkami společenské situace a vystupovat na veřejnosti pouze s nekonkrétními požadavky a bezzubým nabádáním ke zdrženlivosti a vyčkávání. Ekumenické shromáždění církví a křesťanů v NDR pojmenovalo konečně události pravým jménem a formulovalo svůj požadavek do hesla: „Více spravedlivosti pro NDR – to je naše úloha a naše očekávání“.<sup>32</sup>

Nyní se od teoretického požadavku na zavedení vnitřního dialogu ve společnosti přešlo k praktické výzvě tento dialog také uskutečnit. Nejprve se odehrával samozřejmě za zavřenými dveřmi far a církevních institucí, ale později se rozšířil i mezi obyvatelstvo. Katastrofální situace v létě a masové odchody způsobily, že příčiny byly konečně pojmenovány a byly jasně definovány požadavky na urychlené provedení reform. S tímto důrazným požadavkem vystoupily církve již na veřejnosti.

#### 4.8 Katolická církev v NDR

Život katolické církve v Německé demokratické republice se diametrálně odlišoval od ostatních církví ve východním bloku. Biskupství v Berlíně od samotného založení v roce 1930 až do pádu berlínské zdi bylo vystaveno neustálému tlaku a zkouškám. Nejprve to byly problémy spojené s hospodářskou krizí, která posléze dala prostor nacistům a jejich katastrofální ideologii. Nakonec byla tato garnitura vystřídána obdobnou,

---

<sup>32</sup> *Text der Ökumenischen Versammlung von Kirchen und Christen in der DDR vom April 1989 in Dresden.* In: G.REIN: Die Opposition in der DDR, Berlin 1989, s.205

komunistickou. Život církevních představitelů i jednotlivých věřících byl tak po dlouhých 40 let ztrpčován totalitními tlaky, které se dotýkaly každého jednotlivce. Na rozdíl od evangelické církve, ke které se dostaneme později, se katolická církev proti komunistickému režimu vyhradila a nedovolila asimilaci. Nejen biskupové a kněží, ale také běžní věřící měli zakázáno, aby se účastnili jakýchkoliv akcí, které pořádal stát. Snahou bylo, aby ani svoji účastí na veřejných akcích nevznikl dojem, že církve s režimem souhlasí nebo jej dokonce podporuje.

#### 4.8.1 Církevní správa v NDR

„Řekli jsme, že jako církve musíme sloužit svému národu také v pozemských věcech, a proto nebudeme akceptovat vnitroněmeckou hranici jako definitivní. Naše církevní správa kvůli tomu zůstala provizorní. Byli jsme vystaveni mohutnému tlaku vnitroněmeckou hranici uznat a diecéze zřídit nově.“<sup>33</sup>

Církve byla pouze trpěnou organizací, která měla pro východoněmecký stát význam pouze politický – byla často cílem výpadů komunistické ideologie a tím pádem také příčinou problémů, a v neposlední řadě ekonomický – díky pomoci ze Západu se silně narušená ekonomika mohla alespoň trochu hojit ze svých ran.

#### 4.9 Specifikum evangelické církve v NDR.

Většina duchovních se nějakým způsobem podílela na výkonu různých funkcí a tím také mohlo alespoň z části ovlivnit další vývoj společnosti. V samotné vládě NDR byli zastoupeni 4 faráři a další vykonávali funkci poslance v lidové sněmovně. Podíl pastorů, kteří převzali politickou funkci, kolísal v jednotlivých zemských církvích od 15 do 40 procent. V pomořanské evangelické církvi obdrželo 42 procent

---

<sup>33</sup> REHDER S.: *Dívat se srdcem – Kardinál Joachim Meisner v rozhovoru se Stefanem Rehderem*, str. 37



všech kandidujících pastorů politický mandát. Evangelická konference ovšem přijala rozhodnutí, ve kterém vylučuje možnosti politické angažovanosti.<sup>34</sup>

Také chápání funkce a existence církve v socialistickém státu bylo jiné, než tomu bylo u církve katolické. Představitelé evangelické církve vymezili svoji existenci jako „církve v socialismu“, která nemá být aktivním odpůrcem pořádku, ale má umožňovat existenci svým členům. Toto chápání představovalo reálnou spolupráci církevních představitelů s státními orgány.

Rovněž ve využití církevních prostor se evangelická církev odlišuje od katolické. Jelikož své společné prostory pro shromažďování nemá vyhrazeny pouze k liturgickým účelům, mohla tyto místa nabídnout opozici, která je ráda využívala. Díky tomu mohlo u evangelické církve vzniknout více opozičních aktivit, ze kterých vzešla řada disidentů. Zároveň je však nutné poznamenat, že o co více byla církev a její prostory přístupné lidem, o to více a lépe mohla státní bezpečnost sledovat počínání těchto lidí.

---

<sup>34</sup> srov.: „Tagesspiegel“ ze dne 6.7.90, s.6 a ze dne 18.4.90, S.6



## 5 VÝCHODONĚMECKÁ SITUACE JAKO PASTORAČNÍ VÝZVA

V celoevropském měřítku se katolická církev potýká s poklesem členů a především pak aktivních věřících, kteří jsou schopni a ochotni dodržovat pravidla a požadavky církve na chování svých členů. Situace v socialistických státech byla v době „sametových revolucí“ plná očekávání a naděje, ovšem již krátce po procitnutí zjistili jak představitelé církví, tak věřící, že dlouhé období státního dohledu nad všemi stránkami lidského života zanechalo nesmazatelné stopy v myšlení lidí.

V různých anketách, které byly prováděny v devadesátých letech, vyšlo plně najevo, že mladá generace je náboženstvím nedotčena, neví, co si má pod náboženstvím představit a většinou za náboženství považuje směsici isoterických nauk, východní filozofie a televizních seriálů. Teologičtí sociologové hovoří o ateizmu jako další formě, který stojí po boku tradičních náboženství. Mladá generace díky soustavné proticírkevně naladěné politice socialistického státu neměla šanci se s náboženstvím jako takovým vůbec seznámit. S tímto novým fenoménem, který však nevznikl z ničeho, ale jeho vývoj je možné sledovat po celé minulé století, bude nutné se naučit zacházet.

Situace ve východním Německu byla podmíněna celou řadou dalších faktorů. Jedním z nejdůležitějších je neustálá snaha o odcizení se od západního Německa, které mělo být pro příště pouhou epizodou ve vývoji svobodného německého národa. Oba dva národy byly odděleny nejprve ideologicky a poté také fyzicky státní hranicí. Východoněmecký člověk, nechtěl-li mít problémy v zaměstnání, ve škole nebo ve svém bydlišti, byl pasivní a nezajímal se o dění okolo sebe. Díky této občanské politice se podařilo vybudovat společnost zahradních kolonií, které

představovaly jediné svobodné místo, kam lidé mohli odjíždět a kde se mohli relativně svobodně pohybovat.

Toto způsobilo, že především katolická církev se v roce 1990 nacházela ve špatném stavu. Podle dostupných statistik z roku 1986<sup>35</sup> se k církvi hlásilo 1,1 milionů tedy 6,2% obyvatel. V Berlíně se však toto číslo pohybovalo okolo jednoho procenta. Na území NDR bylo spravováno 1040 farností, ve kterých působilo 1300 duchovních. Zvláštností, která měla nejen z církevně-právního pohledu závažné dopady, bylo teritoriální uspořádání diecézí, které stále zahrnovaly území jak ve východním Německu, tak také v západním. Výjimkou byla diecéze drážďansko-míšenská, která jako jediná ležela kompletně na území NDR. Diecéze Berlín pak zahrnovala obě dvě části městského státu. Biskup, který sídlil ve východní části, spravoval i západní část a byl členem západoněmecké Biskupské konference i Berlínské biskupské konference.

Dále je nutné zmínit právní postavení církví v Německu, které bylo charakterizováno výraznými odlišnostmi oproti okolním státům. Ústředním termínem vztahu státu a církve byla „Kirchenfreiheit“ – tedy církevní svoboda. Tento terminus technicus byl však více než svobodou charakterizován jasným vymezením hranic, za které církev nesmí jít. „Kirchenfreiheit“ zaručovala svobodu na území církevních zařízení. Mimo tato území si výsostné právo na určování chodu společnosti ponechal pouze stát. Toto „domácí vězení“ na dlouhá léta de facto uvěznilo veškeré církevní představitele ve vlastních budovách a zničilo veškeré pastorační činnosti.

Toto dědictví minulosti se bohužel nepodařilo vyřešit ani dodnes. V některých nových spolkových zemích sice došlo k vyrovnání státu s církví, ale většinou zůstává při starém. Církevní představitelé jsou nadále státními zaměstnanci a stát by měl nejen hradit jejich platy, ale také přispívat na chod farností, rekonstrukci památek a výstavbu

---

<sup>35</sup> [http://www.kleiner-grenzverkehr.de/Kirchen\\_Zahlenspiegel.htm](http://www.kleiner-grenzverkehr.de/Kirchen_Zahlenspiegel.htm)

potřebných zařízení. Reálná situace vypadá samozřejmě jinak a zcela jinak, než jaká byla očekávání.

### 5.1 Vývojový milník

Erfurtský biskup Hugo Aufderbeck (+1980) již na počátku 60tých let upozorňoval pomocí citátů od Charlese Chestertona na přesné pochopení člověka jakožto podmínky veškeré pastorační činnosti: „Co musím znát, abych mohl Charlese naučil latinsky? Pokud bychom očekávali odpověď latinsky, pak je to špatně, Charlese musím znát.“<sup>36</sup>

Charles, který zde představoval průměrného východoněmeckého spotřebitele, se stával stále více neviditelným nebo lépe přehlíženou osobou. Katolická církev v NDR byla v podmínkách diaspory razantně omezena a soustřeďovala se na práci, která jí alespoň částečně byla umožněna. Na počátku této práce bylo zmíněno alespoň teoretické právo na svobodu vyznání, které zaručovala ústava NDR. Každodenní život se však řídil společenskými požadavky a místními poměry, které pečlivě dbaly na dodržování tohoto práva právě a pouze za církevními zdi.

### 5.2 Normální občan – neznámý fenomén

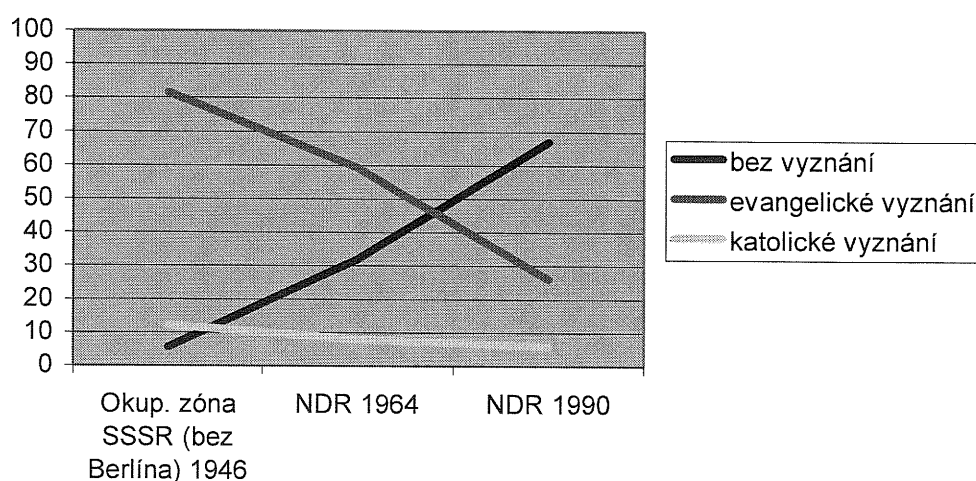
Poté, co padla ideologie a nepřítel, se kterým se církev musela nejčastěji vypořádávat, objevil se nový neznámý fenomén, kterým byl a nadále zůstává průměrný normální občan, který se nehodlal zabývat svými duchovními potřebami, je okouzlen až paralyzován leskem západu, který se mu najednou otevřel, soustředil veškeré síly na materiální zajištění svých potřeb.

Graf obsahuje statistické údaje vzešlé ze sčítání lidu v letech 1946 a 1964. Údaje z roku 1990 pocházejí z ankety. Změny, které jsou těmito čísly prezentovány, jsou vzhledem k tomu, že vše se odehrálo v krátkém

---

<sup>36</sup> WANKE J., *Wiedervereinigte Seelsorge - Die Herausforderung der katholischen Kirche in Deutschland*, Leipzig (Benno) 2000, s. 27

časovém období dvou generací, naprosto kritická. Hodnoty ve své sumě ukazují, jak dramaticky poklesl počet křesťanů ve východoněmecké společnosti. Z původních téměř 94% obyvatel hlásících se ke křesťanské víře v roce 1946 zbylo po 40 letech vlády socialistického režimu již jen 32%. S tím souvisí také desetinásobný nárůst těch, kteří uvádí „bez vyznání“. Ani v současné době není možné očekávat obrat v tomto vývoji. V mnoha oblastech, především v satelitních městech, se křesťanské komunity, co do počtu, staly menšinami.



**Graf 1: Konfesní situace ve východním Německu 1946-1990**

Hodnoty prezentované tímto grafem dokládají úspěšnost předchozí vládnoucí ideologie, která potřebovala zbavit člověka kritického rozumu a ze svobodného individua vytvořit kolektiv, který bude přijímat úkoly jako své poslání. Takto vychovaný člověk nemá žádnou potřebu klást si otázky po smyslu svého bytí a konání a dokud se mu nenaskytne nějaká možnost srovnání, je s nabídnutými odpověďmi spokojený a vyrovnaný.

Tato pasivita je důsledkem přirozené lenosti člověka, který hladké a pohodlné řešení upřednostňuje před náročným a komplikovaným postupem, zvláště pak, pokud by mu to druhé mělo způsobit problémy.

### 5.3 Možné historické příčiny

Rozsáhlost protináboženského ladění východoněmecké společnosti si vynucuje otázku po příčinách. Profesor Tiefensee uvádí ve své přednášce „Religiös unmusikalisch“-Ostdeutsche Mentalität zwischen Agnostizismus und flottierender Religiosität tři nejčastější důvody, které však necharakterizují absolutně všechny možné příčiny, ale spíše je naznačují a vzájemně se doplňují.<sup>37</sup>

- a) Nejčastěji uváděným důvodem je vývoj po roce 1945 a s ním spojený ideologický tlak ze strany státu, který byl diktován Sovětským svazem, do jehož kompetence tato část území spadala. Toto vysvětlení je však jen povrchní a ve srovnání se situací v dalších socialistických státech, kde církev byla také pronásledována, se jeví jako nedostatečné.
- b) Snaha o dlouhodobější pohled na věc hledá příčiny v samotné reformaci a v náboženských válkách, které v této souvislosti v Německu proběhly. Propojení trůnu a oltáře, které proběhlo ve středověku a který reformace ještě více posílila, omezila akceschopnost církve. Katolické církve se to týkalo především v období sekularizace na počátku 19. století. Po pádu císařství tak mnoho reformovaných církví ztratilo svoji legitimitu. Toto se odehrálo znovu v roce 1945 na východoněmeckém venkově, kde byli vyhnáni vlivní statkáři, kteří byli většinou také oporou místních církevních farností.
- c) Další „střednědobá“ teorie se opírá o dramatický vpád moderny v polovině 19. století, která byla doprovázena opožděnou industrializací Německa. S tímto je spojené postupné vyprazdňování evangelických bohoslužeb, pokles počtu pokřtěných dětí a dětí u prvního svatého přijímání. Katolická

<sup>37</sup> Srov.: <http://www.uni-erfurt.de/tiefensee/homo-areligiosus.htm>

církev vykazuje v porovnání s evangelickou církví menší pokles a menší procento odcizení členů. Vzhledem k malé soudržnosti farností a společenství měla ateistická propaganda NDR snazší úlohu než její kolegové v dalších socialistických státech.

V oblasti západního Německa se k aktuálním problémům společnosti vyjadřovala mládež ve svých protestech od roku 1968. Projevily se tak naplno deficity starších generací, které neuměly jasně reagovat na poválečný vývoj. Tyto protesty byly sice namířeny proti staré generaci, která se sice zasadila o zdoání poválečné hospodářské a společenské krize, ale která zároveň nebyla schopna nabídnout prostor generaci mladé, která se nechtěla pořád vracet k tomu, co bylo, ale hledala nový prostor, kde by se mohla uplatnit. Vyvolaná revolta s sebou strhla i odpor vůči všemu konzervativnímu a tradičnímu. Výsledkem bylo mimo jiné také vyprazdňování kostelů a farních prostor.<sup>38</sup>

#### 5.4 Evropa – misionářské území

Podobná situace jako ve východním Německu panovala samozřejmě i v ostatních socialistických státech. Lidé si odvykli věřit něčemu, co jim bylo předkládáno z katedry a postupně si vybudovali vlastní svět se svými pravidly, která v dané době dobře fungovala. Dnes vidíme, že tento virtuální způsob života socialistického člověka byl založen pouze na materiální podpoře ze strany státu, která dnes chybí nebo alespoň nedosahuje takové úrovně jako dříve. Uspokojení primárních potřeb člověka ve spojení s aktuální relativní nouzí vysvětluje zvláštnost prostředí, ve kterém se církve snaží nábožensky působit. Toto prostředí je stabilně proticírkevně naladěno. Není to však výlučná averze vůči církvi, je to především stesk po minulé době, ve které člověk nemusel být aktivní ani sebevědomý, přesto byl zajištěný.

---

<sup>38</sup> Srov.: <http://www.uni-erfurt.de/tiefensee/homo-areligiosus.htm>



V devadesátých letech přišlo do postkomunistických států velké množství různých zástupců církví a náboženských směrů, kteří přinášeli dobré zprávy pro lidi nábožensky založené. Realita je však těžce překvapila, většina z nich rezignovala a vrátila se zpět.

#### 5.5 Reflexe katolické církve

Příslušníci církve se nejčastěji smířili s pocitem nepřerušitelnosti současného vývoje a nutností uzavření se do mentality diaspory. Tento stav však nemusí vylučovat osobní postoj jednotlivce. Pro celek jako takový je však příznačná větší či menší bezradnost.

Bezradnost ale není rezignace, ačkoliv se mnohým tak může zdát. Za povšimnutí stojí iniciativy jako např.: misie, evangelizace nebo nové evangelizační pokusy. Biskup Wanke připomíná, že je nutné mít na paměti, že při předávání křesťanské zvěsti nekřesťanským adresátům se nesmí podcenit, že je nutné zdržet se devalvace druhé strany, že je nutné srozumitelně vysvětlit svůj cíl, aniž by přitom byly zamlčeny vlastní slabiny a hlavně, že bude zapotřebí dlouhý dech, protože se zcela jistě jedná o běh na dlouhou trať.

Propast mezi církevním zvěstovatelem a nekřesťanským příjemcem bývá z pravidla podceňována, protože obě strany mají pouze omezené schopnosti vžít se do role toho druhého. Je častým problémem, že snahy věřících nadchnou mnoho křesťanů, ale skutečné adresáty zcela minou. Podobné zkušenosti udělalo také mnoho těch, kteří důsledně nastoupili do služby evangelizace v nových spolkových zemích. Efekt, který bylo možno vidět, zůstal pouze na straně evangelizujícího.

Při hledání příjemce zvěstování spásy je nutné si uvědomit, že se změnilo několik okolností, které významně ovlivňují život občana a jeho chápání jeho duchovních potřeb. Změnila se církev a její liturgie není aktualizovaná pro chápání dnešního člověka, který žije v jiném světě,

který sice slaví původní křesťanské svátky, ale nezná jejich skutečnou náplň. V neposlední řadě se změnilo také lidé, kteří nerozumí slovům o zmrtvýchvstání Krista, mnohem sympatičtější je jim vyprávění o reinkarnaci a dalších východních naukách, které zajímavé především pro svou exotičnost.<sup>39</sup>

Po pádu marxisticko-leninské ideologie se teologové obávali, misionáři očekávali, že na východě Německa vznikne myšlenkové vakuum. Z obecného hlediska se toto nestalo. Východoněmecká společnost hledá sice v posmrtné identitě NDR sebe sama, ale v otázkách stanovení hodnot a životní orientace se ukázala jako překvapivě stálá a odolná krizi a stále areligiózní.

Tomu napomáhala kultura oslav, kterou vybudovala ideologie NDR: narození a oslavy narozenin, vánoční a velikonoční oslavy, přijetí do školy (paralela k prvnímu svatému přijímání) a slavnost dospělých „Jugendweihe“ (jako náhrada biřmování), svatby na úřadech a necírkevní pohřby byly opečovávány rituály, které minimálně v rodinném kruhu byly důsledně dodržovány. Proč by tato nenáboženská kultura oslav být vyměněna za církevní, to východní Němci nevidí jako opodstatněné.

Ani krizové situace, ke kterým je existenciální teologie empatická, nejsou důvodem k návratu k náboženství. Východní Němci jsou po dvou diktaturách vyškoleni brát věci tak, jak jsou. S tímto životním postojem prošli léta minulá a snaží se bez nějakých dalších náročných změn, pokračovat takto i dále. Existenční otázky a otázky po smyslu života nebyly a nejsou nejen na programu všedního dne, ale nejsou očekávány ani v extrémních životních situacích. Takové otázky jsou pro mnohé naprosto nadbytečné.<sup>40</sup>

---

<sup>39</sup> srov. OPATRŇY A., *Pastorace v postmoderní společnosti*, 2001, str. 22-23

<sup>40</sup> srov. <http://www.uni-erfurt.de/tiefensee/religion.htm>, stav 07.04.2004



Zatímco v západním Německu být označen za nenáboženského tvora rovná urážce, cítí se východní Němec poctěn, je-li označen za ateistu. Platí, že je nutné stanovit jasnou hranici mezi náhražkou náboženství a náhradním náboženstvím. Konzumní opojení a návštěva rokových koncertů není náboženská, nýbrž nanejvýše náhrada náboženství – stejně jako poslech CD doma není koncertní večer, pouze představuje jeho náhražku. O náhradní náboženství se jedná tehdy, pokud selžou kategorie vztahu k transcendentnímu jinému, tzn. zjevení a modlitba. Pokud minimálně polovina východních Němců vypoví, že nevěří ani na nic vyššího ani se v nouzové situaci nemodlí, pak je areligiozní.<sup>41</sup>

Platí, že při hodnocení druhé strany je nutné vynechat devalvací, což je při slovních spojeních, které se při popisu stavu běžné užívají, nereligiózní, bezvěrec, agnostický velmi těžké. Zvláště je třeba vyhnout se obvinění ze ztráty hodnot nereligiózní společnosti. Programy politických stran, doktrína humanistického spolku a podobných organizací, které kritizují praxi slavností dospělosti a nepřímo chtějí ovlivnit také výuku etiky, inzeráty, které nabízejí zprostředkování manželství – to vše nabízí obraz o duchovních potřebách a nabídce společnosti. Jedná se zde sice o nekonstantní směs hodnotových představ, které jsou často na míle vzdáleny od realizace, přesto není možné říci, že by východní Němci zcela vypadávali z rámce celé Evropy, jak současné studie ukazují.

Vyvstává otázka, jaký smysl plní empiricky těžko uchopitelná teze o ztrátě hodnot. Pravděpodobně slouží především ke zhodnocení vlastní důležitosti a k vyhnutí se sebekritické reflexi vlastní invalidity. Takto viděno poškozují všechny snahy o vlastní transformaci orientace smyslu a hodnotových představ: s větší nebo menší devalvací celého světa – zde kdysi socialistického – a jejich výkonů je zároveň s tím difamován také člověk, který v tomto světě žije, což v delším období vede ke zničení komunikačních mostů. Jak dokládá konflikt „Ossis vs. Wessis“. Snad je to

---

<sup>41</sup> srov. <http://www.uni-erfurt.de/tiefensee/religion.htm>, stav 07.04.2004

rozhodující moment novodobého odcizení části obyvatel Evropy a snaha odvést je od církve a její zvěsti.

Pravděpodobně bude nutné vytvořit spolupráci s třetí konfesí, s nevěřícími do nějakého typu nové ekumény. Neboť nevěřící lidé nejsou bez Boha, nikdo přece nevypadne z univerzálního plánu Boží spásy. Ale nejdříve přijde Bůh, pak přijde misionář. Tentokrát však bude zapotřebí zvláště vytrvalé, intenzivní a systematické pozornosti, aby bylo možno stopy působení Boha nalézt také na druhé straně.

Nejdříve bude nutno rozhodnout, zda se bude v první linii jednat o evangelizaci s cílem získat členy, nebo evangelizaci jako prosazení principů, nebo evangelizaci jako sdělení lidem o přízni Boha. Lidé se budou o to více vracet do kostelů, o co více budou cítit, že křesťané a církev jednají s nimi bez dalších postranních úmyslů, že chtějí pro ně to nejlepší, a to i tehdy, pokud se nebudou chtít integrovat. Církev nesmí podlehnout pokušení a z důvodu obav z vlastního zajištění se stáhnout zpět, uzavřít, ale musí pro dobro člověka být schopná riskovat.

Tato myšlenka se objevila jako zkušenost z komunistické diktatury ve statementu nově zvoleného biskupa Sterzinského: „Katolická církev sebe sama přecenila, pokud to jen omezíme na dvě oblasti, kult a katechezi. .... budeme však muset ještě mnoho přemýšlet, v čem spočívá selhání na naší katolické straně. Poznání ještě není dostatečně zralé. Vyznání ještě není vysloveno. ... Politováníhodným způsobem jsme se drželi příliš vzadu a příliš málo se účastnili příprav na nový průlom“.<sup>42</sup>

---

<sup>42</sup> <http://www.uni-erfurt.de/tiefensee/religion.htm>, stav 07.04.2004

## 6 PASTORAČNÍ PLÁN

Východoněmecká situace vyžaduje ochotu k riziku, které s přihlédnutím na skutečný stav společnosti není malé. Církev a všichni její představitelé se budou muset vydat na nelehkou cestu hledání nových přístupů a forem komunikace s lidmi. Tato komunikace bude jednak nasměrována k vnějšímu světu a jeho různorodým oblastem, jednak do nitra samotného křesťanského společenství, které trpí stále větší nejistotou a odcizeností. Ztráta sebedůvěry se projevuje v malé soudržnosti společenství, které ztratilo původní ráz církve bratří a sester. Pastorační se musí stát praktickou odpovědí a zároveň výzvou církve, kterou osloví svoje nejbližší okolí. V celosvětovém měřítku je církev se svými představiteli přijímána obecně pozitivně, hlavní deficit je však právě na místních úrovních, což je spojeno jednak s osobní kvalitou, jednak osobní angažovaností každého jednotlivého představitele. Obě dvě vlastnosti lze cvičit a posilovat, k tomu je však zapotřebí jasný projekt, který má popsanou výchozí situaci, své příjemce a svůj cíl. Jedním z takových projektů jsou „Pastorační přímký“ - můžeme je nazvat také směrnici, které jsou jasnou definicí stavu a úkolů opírající se o konkrétní činitele.

### 6.1 Pastorační směrnice

Berlínský arcibiskup kardinál Sterzinsky vydává v roce 2004 pastorační směrnice, které nazývá závazným pastoračním plánem pro další desetiletí. V těchto směrnících se odráží reálná situace východního Německa se všemi nedostatky a problémy, které v německé společnosti během uplynulých let zakořenily a natrvalo změnily její tvář a hodnotový systém.

„I v této neutěšené situaci je třeba vyvinout veškeré úsilí o zachování fungování církve s jejími pastoračními úkoly!“ V principech

hovoří kardinál Sterzinsky o nutnosti nového uspořádání správní struktury tak, aby každý z členů církve mohl patřit do některé farnosti. Farnost samotnou pak chápe jako první úroveň pastorační činnosti. V této oblasti je také nutné podporovat vznik místních spolků, které jsou schopny tuto činnost převzít a dále se podílet na díle zvěstování spásy. Na vyšší úrovni se mají farnosti spojit dohromady, aby mohly zajistit náročnější a dlouhodobější akce, které si vyžadují více sil. Děkanáty mají být podpůrným místem těchto aktivit. Může se jednat o poutě, organizování příležitostných i pravidelných akcí, zakládání poradenských a pomocných center apod.

Pro specifické oblasti společenského života zavádí kategoriální pastorační, která se má cíleně obracet na jednotlivé skupiny obyvatel. Duchovní i pastorační asistenti a asistentky mají citlivě reagovat na potřeby obyvatelstva a vzhledem k aktuálnímu nedostatku finančních, materiálních i osobních sil pečlivě zvažovat, který z cílů je potřebnější, který upřednostnit. Církev dneška se nachází v prostředí, které je charakterizováno mnoha diasporami zároveň. Katolická církev se ocitla v prostředí, kde na lidi působí řada dalších konfesí a církevních společenství. Z pohledu religiozity je to protinábožensky zaměřená konzumní společnost, která navíc prožívá socioekonomické změny v rychlém tempu a nestačí se s nimi dostatečně rychle vyrovnávat.

Kardinál Sterzinsky se obrací na každého člena katolické církve s výzvou k hledání vlastního přístupu a postoji k současné situaci. Hovoří o nalezení priorit pro zachování existence: „Jak můžeme za dnešních podmínek plnit naše úkoly, abychom ...

- ... zůstali nebo se opět stali živým společenstvím věřících
- ... zůstali nebo se opět stali společenstvím bohoslužby a modlitby
- ... zůstali společenstvím služebníků sester a bratří směrem dovnitř i směrem ven“<sup>43</sup>

---

<sup>43</sup> <http://www.erzbistumberlin.de/3412.htm>, stav 20.03. 2005

Jak můžeme v dnešních podmínkách splnit požadavky či přání, která stojí na těchto třech pilířích? Čeho se církev nemůže zříci?

- Vyznání a dalšího předávání víry!
- Oslav Boha a slavení všech svátostí!
- Charitativní služby, která je vykonávána prostřednictvím jednotlivých skupin ve farnostech i různými organizacemi!

Proto má důraz na bohoslužbu a práci ve skupině takový zvláštní význam. Speciální večery víry nebo biblické hodinky udržely v dobách vnějšího ohrožení mnoho skupin při životě. Eucharistickou slavnost je nutné zajistit pro všechny neděle a svátky. Pastorační činnost má zvláštní význam především při křtech, biřmování a svátosti manželství. Pro svátosti smíření a pomazání nemocných je nutné vybudovat nové chápání. Ve farnostech je třeba všemi silami zajistit výuku náboženství a náboženské vzdělávání....“<sup>44</sup>

V pastoračních směrnicích se dále mluví o misionářských a ekumenických výzvách, které zaměřeny především tři skupiny: děti a mládež, rodina a zástupci světských i církevních institucí, mohou v dlouhodobém horizontu zmenšit propast mezi většinovou společností a menšinovou církví.

Církev se bude muset v budoucnu opírat stále více o laické pomocníky a ještě častěji o dobrovolníky, kteří budou schopni a ochotni nahradit stárnoucí a oslabený duchovní stav. Je proto důležité, aby se již dnes začalo se vzděláváním a kvalifikací potřebných sil, které budou pokračovat v započatém díle obnovy.

---

<sup>44</sup> <http://www.erzbistumberlin.de/3412.htm>, stav 20.03. 2005

## 7 ZÁVĚR

Současná společnost dosáhla velkého stupně svobody, se kterým si neumí poradit. Průměrný člověk přijímá velké množství informací ze všech možných stran a reaguje velmi přirozeně, začíná je odmítat a hledá nějakou jistotu. Zatím se zdá, že náznak jistoty a reality našel v právě v reality show, která nabízí opak všem reklamám, virtuálním realitám, neuchopitelným pojmům a informacím. Televizní pořad však pomine a lidská duše hledá dál. Běžný občan propadá krizi, uzavírá se vůči okolí a snaží si vytvořit svůj vlastní svět, ačkoliv má možnost sáhnout po něčem opravdovém, co je tu již od pradávna. Problém spočívá v tom, že již neví, čemu má věřit. Statistiky hovoří naprosto jasně. Každým rokem se zvyšuje procento duševních nemocí a stále více lidí bude vyhledávat psychologickou pomoc. Proč? Protože ztratili víru.

Tyto atributy moderní doby znesnadňují na jedné straně komunikaci církve s moderními občany. Na straně druhé však nabízejí možnosti, jak jinak oslovit současného člověka, který potřebuje být pochopen a který používá jiný jazyk, než jaký používala církev před 100, 500 nebo 2000 lety. Z tohoto důvodu je nutné opět vzít poselství spásy a přizpůsobit je jazyku současného člověka stejně, jako to dělal Ježíš ve své době a jeho následovníci v různých dobách.

V této práci se zabývám fungováním katolické a také evangelické církve v NDR, která sice nebyla původně v mém fokusu, ale okolnosti a historické dispozice tomu chtěly, abych ji do této práce zahrnul. Vzhledem k podmínkám, které byly dány již Bismarkovou Kirchenfreiheit, a které komunistická moc ještě více přitvrdila, bylo velmi těžké, až nemožné najít fungující pastorační koncepci či nějaké ucelené zdroje o existenci katolické církve v dobách komunistických. Samotná katolická církev odmítla jakoukoliv spolupráci s komunistickým režimem, což vedlo k naprosté izolaci a kontrole ze stranu státu. Díky tomu nebyl dán větší prostor opozici, která by mohla, tak jako to bylo v jiných státech možné,



rozšířit své aktivity. Z osmdesátých let jsou známy pokusy o vznik opoziční skupiny v Halle, ale ta byla ostře sledována a pronásledována, takže nebyla schopna žádné činnosti.

Evangelická církev se vydala na cestu tiché spolupráce, která jí sice umožnila lehčí život, ale přinesla řadu nepříjemných překvapení v podobě odkrytí řady spolupracovníků se státní bezpečnosti a provázání církevního aparátu se státní správou. Těmto okolnostem a celkově nižšímu počtu katolických věřících a duchovních na území NDR odpovídá také množství materiálů, které je možné najít a využít pro vytvoření obrazu o pastorační situaci. Také z tohoto důvodu jsem poměrně velkou část této práce věnoval historickému vývoji vztahu církve a státu, který objasňuje tehdejší i současnou situaci a poskytuje klíč k jejímu lepšímu pochopení.

Z pohledu občana sousedního státu, který stejně jako Německá demokratická republika patřil do sovětského bloku a byl nucen, alespoň na fasádách, nosit stejně rudé hvězdy představující komunistickou diktaturu, je zajímavé sledovat a porovnávat vývoj, který byl řadu let podobný, ale po roce 1990 se začal diametrálně odlišovat. Česká republika se od převratu pomalu vzpamatovává z uplynulých desetiletí, učí se demokracii a samozřejmě bojuje se všemi nepravostmi, které komunistický systém napáchal a které nelze odstranit ze dne na den. Politická i ekonomická situace v bývalém východním Německu se oproti tomu změnila takřka „přes noc“. Občané vyměnili východní marku za západní, trabanty za volkswageny nebo mercedesy, politickou moc převzala západoněmecká reprezentace a komunisté byly rázem odstaveni z vedoucích pozic. Důvod k závisti? Mnohým se zcela jistě mohlo zdát, že východní Německo, které bylo i během socialistické éry protěžováno, opět získalo něco navíc, něco zdarma. Další vývoj však ukázal, jak hořké bylo procitnutí z opojení podzimních dnů '89 a jak vysoký účet bude muset východoněmecká společnost zaplatit za pokus zvaný reálný socialismus podle sovětského vzoru. Situace na území bývalého NDR je i přes veškerou ekonomickou pomoc svého většího bratra a celé Evropské unie katastrofální. Do

zchátralých podniků, firem a družstev přiteklo mnoho peněz, přesto se nepodařilo zabránit dalšímu odlivu obyvatel, vysoké nezaměstnanosti, zavřeným podnikům a všeobecné depresi a pocitu křivdy, kterou tento stav vyvolává.

Touto prací jsem chtěl nahlédnout na konfesní poměry u našich západních sousedů, na snahu o vyrovnání se s nimi a vytvořit představu o příčinách, stavu a výzvách pro budoucnost, protože se může stát, že při tomto vývoji budeme muset stejné otázky řešit nejen v hraničních oblastech, kde je situace tak jako tak stejná, ale i celoplošně včetně Moravy, o které máme představu, že víra je tu pevně zakořeněná.



## 8 PŘÍLOHY

Počet katolíků a návštěvnost bohoslužeb v letech 1950 – 2003 (údaje v mil)			
Rok	katolíci <sup>1)</sup>	Návštěvy bohoslužeb <sup>2)</sup>	
		Počet	%
1950	23.195	11.693	50,4
1951	23.493	11.722	49,9
1952	23.764	11.804	49,7
1953	24.076	11.915	49,5
1954	24.267	11.936	49,2
1955	24.503	11.860	48,4
1956	24.787	11.822	47,7
1957	24.982	11.855	47,5
1958	25.252	11.841	46,9
1959	25.485	11.882	46,6
1960	25.804	11.901	46,1
1961	26.218	11.993	45,7
1962	26.498	11.832	44,7
1963	26.817	11.728	43,7
1964	25.588	11.737	45,9
1965	25.998	11.725	45,1
1966	26.277	11.602	44,2
1967	26.352	11.498	43,6
1968	26.634	11.175	42,0
1969	26.977	10.697	39,7
1970	27.194	10.159	37,4
1971	27.326	9.773	35,8
1972	27.384	9.502	34,7
1973	27.407	9.239	33,7
1974	27.229	8.956	32,9
1975	27.010	8.818	32,6
1976	26.880	8.666	32,2
1977	26.808	8.535	31,8
1978	26.750	8.098	30,3
1979	26.734	7.933	29,7
1980	26.713	7.769	29,1
1981	26.707	7.547	28,3
1982	26.606	7.388	27,8
1983	26.491	7.201	27,2
1984	26.395	7.025	26,6
1985	26.308	6.800	25,8
1986	26.280	6.373	24,3
1987	26.306	6.402	24,3
1988	26.483	6.115	23,1
1989	26.746	6.092	22,8
1990	28.252	6.190	21,9
1991	28.198	5.895	20,9
1992	28.128	5.654	20,1
1993	28.003	5.404	19,3
1994	27.909	5.361	19,2

1995	27.715	5.153	18,6
1996	27.533	4.957	18,0
1997	27.383	4.823	17,6
1998	27.154	4.633	17,1
1999	27.017	4.486	16,6
2000	26.817	4.421	16,5
2001	26.656	4.248	15,9
2002	26.466	4.031	15,2
2003	26.165	3.981	15,2

- 1) údaje byly obnoveny a aktualizovány 27.05.1970;  
od roku 1987 aktualizace na základě sčítání lidu ze dne 25.05.1987;  
od 1990 počet katolíků dle údajů farností a biskupství  
údaje včetně nových spolkových zemí
- 2) průměrná návštěvnost bohoslužeb

Tabulka v příloze č. 1: Počet katolíků a návštěvnost bohoslužeb v letech 1950 – 2003, zdroj: Německá biskupská konference, tiskové oddělení – <http://dbk.de>,



<b>Křty, narození a pohřby v rámci katolické církve v letech 1960 - 2003</b>			
<b>Spolková republika Německo</b>			
Rok	Křty	Narození <sup>1)</sup>	Pohřby
1991	299.504	385.223	305.827
1992	287.069	375.446	299.999
1993	281.612	368.705	305.407
1994	269.025	348.628	301.429
1995	259.797	339.915	299.858
1996	259.313	344.774	301.895
1997	262.891	345.384	295.386
1998	248.014	326.080	291.256
1999	242.864	311.365	289.831
2000	232.920	...	...
2001	223.180	...	...
2002	213.432	...	...
2003	205.904	...	...
<b>Dřívější spolková republika</b>			
Rok	Křty	Narození <sup>1)</sup>	Pohřby
1960	473.226	548.825	274.282
1965	502.559	589.823	284.193
1970	368.518	456.070	304.736
1975	249.821	319.460	309.810
1980	257.584	339.263	295.781
1985	254.090	328.482	292.650
1986	264.752	350.773	292.250
1987	270.168	354.192	285.264
1988	279.113	371.561	285.312
1989	282.221	370.368	290.919
1990	293.390	390.458	297.179
1991	294.617	380.387	294.576
1992	282.959	371.079	289.259
1993	277.931	364.494	295.201
1994	265.625	344.119	291.221

1995	256.448	334.860	290.268
1996	255.721	339.283	292.702
1997	258.916	339.219	286.540
<b>Nové spolkové země</b>			
Rok	Křty	Narození <sup>1)</sup>	Pohřby
1991	4.887	4.836	11.251
1992	4.110	4.367	10.740
1993	3.681	4.211	10.206
1994	3.400	4.509	10.208
1995	3.349	5.055	9.590
1996	3.592	5.491	9.193
1997	3.975	6.165	8.846

1) Narozené děti s jedním nebo dvěma katolickými rodiči včetně narození nemanželských dětí katolické matce.

Zdroj: Statistický spolkový úřad, Wiesbaden

Tabulka v příloze č. 2: Křty, narození a pohřby v rámci katolické církve v letech 1960 – 2003, zdroj: Německá biskupská konference, tiskové oddělení – <http://dbk.de>,

## Pastorační směrnice

Shrnutí přednášky kardinála Sterzinského na výročním setkání duchovních 27.11. 2003 v Domě Dona Bosca v Berlíně Wannsee, přepracováno pastorální radou 31. 01.2004.

### I. Úvod

Naším nejdůležitějším úkolem je obnovení pastorace v berlínském arcibiskupství. Není to však úplný začátek, ale navazujeme na kontinuální proces. Duchovní správa tu byla vykonávána stále. Všude tam, kde byla církev přítomná a živá, byla vykonávána také duchovní činnost. Rovněž se nepracovalo bez koncepce, ale reagovalo se na skutečnost a na tomto základě se stanovovali cíle. „Obnova“ tedy neznamená návrat ke starým formám, ale průlom a nalezení nových forem a sice takových, které jsou teologicky promyšlené a doporučené, které odpovídají časovým požadavkům a které jsou již také vyzkoušené v praxi. Tak se má také v nadcházejícím roce nazývat téma diecézního pastorálního fóra „Odvahe ke společnému průlomu“. Tato pastorální směrnice se odvolává na závěry vypracované projektovým týmem „pastorační obnova“. (Konference duchovních 2003).

Pastorací se míní samotný výkon církve a je vždy velebením Boha a službou pro dobro všech lidí.

Její prostor je v místní církvi – pro nás arcibiskupství Berlín - ve spolupráci s univerzální církví.

Pastorace chce uplatnit všechna charismata pod vedením apoštolského úřadu a hierarchie.

### II. Principy

1. Arcibiskupství zůstává rozděleno na jednotlivé farnosti nebo bude nově rozděleno tak, aby každý katolík, který zde bude bydlet, mohl do nějaké farnosti patřit. Farnost je jedna z úrovní pastorace. Děkanáty budou muset získat význam jiné úrovně - větších pastoračních jednotek.
2. Život dnešních věřících je natolik komplexní a rozmanitý, že úlohy církve je možné plnit pouze přes hranice farností a děkanátů: v kategoriální pastoraci. I při silné omezení pastoračních sil musí zůstat pastorace jako taková zachována.
3. Jak farnosti, tak místní církve budou vedeny jako *Communio kollegial*. Všechna kolegia, grémia, rady mají monarchický vrchol. Jednota celé církve pod vedením papeže nemůže být zpochybněna.
4. Náš úkol se jmenuje: být vděčnou a radostnou církví v tomto světě.

*Být církví:* Církev je tvořena božím jednáním. Příslušnost k církvi vzniká křtem. Je poznávána a přijímána vírou jako dar spásy. Bytí náleží jednání.

*... ve vděčnosti a radosti*



Vědomí, že náležím k církvi a jsem církvi, má základní význam jak pro jednotlivce tak pro celé společenství. Vede k vděčnosti Bohu a dává životu jakožto základní existencionální orientaci duchovní radost.

... v tomto světě

- se svými mnoha diasporami:

konfesní/ekumenická, to znamená jako konfesní menšina a v mnohosti církví a církevních společenství

interreligiózní, tzn. v bezprostředním sousedství dalších náboženství

ideologická a sekulární: ve společnosti, která se charakterizuje jako antináboženská a ateistická

- s lidmi ve společném hledání duchovní hloubky

- se zrychleným změnami ve všech oblastech lidského života.

5. V daných podmínkách diaspory není možné pomocí prostředků, které jsou k dispozici a personálu, který by bylo možné použít, zajistit celoplošnou duchovní správu, která by umožňovala každému katolíkovi účast na veškerých službách církve. Každému katolíkovi musí být dostupná nedělní bohoslužba ve společenství, na které bude moci prožít účast na životě arcibiskupství.

Ne každá služba bude moci být organizována tak, aby každému bylo umožněno zúčastnit se plnosti společenství arcibiskupství. V tomto smyslu nebude v budoucnu zajištěna ani celoplošná duchovní správa. Možnost účasti na nedělních bohoslužbách musí zůstat zachována. Za tímto účelem je nutné učinit příslušná opatření (stanovení pořadu bohoslužeb, zajištění odvozů apod.) Kněží, kteří budou v důchodu, by měli bydlet v Braniborsku nebo Předpomořansku, aby mohli být k dispozici pro celebrování. Akce na úrovni děkanátu a biskupství (např. děkanské dny, poutě, vzdělávací kurzy) mají být organizovány se zřetelem na rozmístění věřících. Placení zaměstnanci duchovní správy se práci s dětmi a mládeží budou věnovat přednostně na úrovni děkanátu.

Omezení sil a prostředků, stárnutí a úbytek věřících povede nevyhnutelně k omezení počtu církevních zařízení a farností, rovněž také k redukci nabízených služeb a akcí. K tomu však má dojít teprve po důkladném zvážení a zodpovědném posouzení všech zásadních ukazatelů, přičemž je nutné zohlednit také dojezdové vzdálenosti.

### III. Konsekvence

1. Rozšíření církevní činnosti o nové úkoly a témata není v současné době možné, o to více se klade důraz na jejich hloubku.

S kvantitativním omezením služeb může dojít ke kvalitativnímu zlepšení. Koncentrace na hlavní úkoly církve může mít také pozitivní dopady. Krize není nikdy bezpečná. Ale „kde roste ohrožené, roste také zachraňující“. Získávání dobrovolníků a jejich kvalifikace může vzbudit novou sebedůvěru věřících i církve.

2. Pochopit a začít utvářet tuto přelomovou situaci je naším duchovním úkolem.

- Situace bude vyvážená tehdy, pokud budeme rozvážně propagovat připravované plány, úkoly a rozhodnutí. Duchovní potřebují získat pochopení a ochotu, spolupracovníky a společenství pro změnu podoby a struktury. Důležitá je důvěra v to, že všechna opatření jsou dobře promyšlena. Cílem není útok na vzrostlé, ale nutná změna celkové podoby. Naše místní církve se bude početně stále zmenšovat. Bude muset vystupovat skromně, ale přesto účinně: sůl země, světlo světa, město na skále.
- Identifikace s jednou určitou farností je třeba relativizovat. Určení domovské farnosti je sice dobré, ale nesmí vést k izolaci od druhých nebo druhé do izolace přivádět.
- Je nutné změnit představu o tom, že všechny služby budou muset být zaplacený. O to více bude záležet na placených zaměstnancích, kolik získají dobrovolníků a jak je vyškolí. K duchovním úkolům bude beze sporu patřit vést k ochotě nastoupit všude tam, kde to bude nutné, i když to nebude nařizovat ani autorita ani to nebude v plánu rozvoje.
- K důležitým úkolům bude v příštích letech patřit psychická podpora těm, kteří během strukturálních změn resp. při sanačních opatřeních přišli o místo nebo došli jiné ujemy ze strany církve. Nemůžeme na ně zapomenout, ale naopak se jim musíme věnovat, protože právě oni budou potřebovat naši podporu.

### 3. Stanovení priorit

Jak můžeme za dnešních podmínek plnit naše úkoly, abychom

- zůstali nebo se opět stali živým společenstvím věřících,
- zůstali nebo se opět stali společenstvím bohoslužby a modlitby,
- zůstali společenství služebníků sester a bratří směrem dovnitř i směrem ven?

Jak můžeme v dnešních podmínkách splnit požadavky či přání, která stojí na těchto třech pilířích? Co je nutné (1) a co je možné (2)?

(1) Co je nutné, čeho se nelze zříci?

Vyznání a další předávání víry!

Chvála Boha a slavení všech svátostí!

Charitativní služba, která je vykonávána prostřednictvím jednotlivců i skupin ve farnostech i různými organizacemi!

Proto má důraz na bohoslužbu a práci se společenstvím takový zvláštní význam. Speciální večery víry nebo biblické hodinky udržely v dobách největšího ohrožení mnoho skupin při životě. Eucharistickou slavností je nutné zajistit pro všechny neděle a svátky. Pastorační činnost má zvláštní význam především při křtech, biřmování a svátosti manželství. Pro svátosti smíření a pomazání nemocných je nutné vybudovat nové chápání. Ve farnostech je třeba všemi silami zajistit výuku náboženství a náboženské vzdělávání.

(2) Co je možné, tedy spíš našim přáním,

**UK v Praze  
Knihovna KTF  
Thákurova 3, Praha 6**

Tato otázka odráží situaci a přítomnost. Co může zůstat zachováno, má zůstat zachováno a má být podle možnosti podporováno. Vše ostatní je možné zredukovat. Zachovat však lze jednotlivé služby, pokud bude vytvořena nová organizační struktura. Jako základní pravidlo platí, že čím blíže se nacházejí základnímu poslání obvyklé aktivity a praktiky, tím více pozornosti a úsilí se jim má věnovat. Prakticky to tedy znamená: podporovat je třeba diskusní setkání věřících, biblická hodinka nebo seminář o víře. U tanečních nebo gymnastických skupin, modelářských kroužků je třeba posílit vazbu na církve. Akční spolek s charitativním cílem vyžaduje silnou podporu.

Seznam úkolů s vysokou prioritou představuje řadu možností, ale také velmi mnoho vyžaduje. V čem spočívá úleva? Kde zůstává odvaha k pauze? Co odpadne? Některé oblasti činností budou nově přeorganizovány, nezůstanou tak bez povšimnutí, ale zároveň budou zredukovány. Týkat se to bude například širší integrace pastorace slepých, nedoslýchavých a postižených, dále aktivit vzdělávacích a biblických, které budou začleněny do obecné nebo farní pastorace. Duchovní cvičení se budou více spoléhat na externí zařízení. Výstavba městské pastorace (ne katechumenátu!) bude odložena. Veřejná činnost bude omezena. Politické aktivity pro migranty byla již pozastavena.

#### 4. Je nutné přihlédnout k **průběžným perspektivám**

##### - **Misionářská výzva**

Poselství Ježíše je poselstvím spásy pro všechny. Je svěřeno církvi k hlásání všemu „stvořenému“. K tomu musíme být otevřeni pro všechny hledající a vzdálené. Pouze v odevzdání naplníme přijaté.

##### - **Ekumenická výzva**

Příkázání Páně, „aby všichni jedno byli“ je uvědomováno si v nouzi a tísní. Nouze a tíseň se přetvářejí. Udržují vědomí, že svět může pouze tehdy věřit, pokud učedníci Ježíšovi jsou jednotní. Čím je ekuména náročnější, o to více je potřebnější.

Osoba pověřená ekumenickou činností má inicializovat a koordinovat, ale nemá tuto práci vykonávat sám. Moje naléhavé přání je, aby v každé farní radě byla skupina, která se bude věnovat místní ekuméně – tím nechci říci, že má nastat divoký růst a ekuména se tak stane nezvladatelná, jde o to, aby ekuména zůstala i nadále živá.

##### - **Výzva duchovních a církevních povolání**

Nutnost je známá, bezradnost veliká, někdy je resignace až příliš rozsáhlá. Příležitostné akce (např. světový den modliteb za duchovní povolání) nestačí. Toto téma musí být přítomno všude. Nejlepší reklamou pro toto povolání jsou duchovní správci, kteří umějí vyzářovat.

##### - **Výzva pro rovnost pohlaví**

Jednoduše řečeno: zohlednění pohlaví v církvi je v současnosti spojeno především s výzvou vyřešit otázku žen. Ženy stále nenašly své místo



v církvi. Čas pro nalezení řešení již dávno dozrál. Nutnost této otázky nemůže být přehlížena vzhledem ke škodám, které z toho budou pramenit.

5. Orientace na cílové skupiny:

Právě kvůli různým těžkostem v životních situacích a významu pro budoucnost církve a společnosti se má naše snažení ubírat směrem:

- k rodinám
- k dětem a mládeži
- představitelům církve a společnosti.

### Rodina

Pokud pracujeme s rodinou, musíme začít především u jejích kořenů. Souvislost mezi manželstvím a rodinou a založením rodiny a manželstvím byla téměř zapomenuta. Právě proto, že těch, kteří se nechávají oddávat církevně a kladou důraz na Boží požehnání, je tak málo, je nutné, aby se právě pro ně něco udělalo. Právě tento úkol, který leží před námi, patří k těm prvořadým. Již dlouho se všichni shodují, že demografický vývoj ohrožuje náš národ a společnost ve všech směrech, tedy politicky, ekonomicky i kulturně. Chtěje tomu zabránit, dostala se politika podpory rodiny do programu téměř všech politických stran. Hledá se ta správná cesta pro zajištění budoucnosti. Ale již samotný pojem rodiny je předmětem sporu. Samotnou podstatou církve je, aby definovala pojem rodiny a to nejen na teoretické úrovni, ale samotnou praktickou prací s rodinami stanovovala měřítko pro ostatní. Biskupská konference připravila řadu pomůcek pro přípravu na manželství a rodinu a uzavření sňatku. Podpora rodin v rodinném prostředí patří k naléhavým úlohám na úrovni farností. Rodinná pastorační, vzdělávání rodin a rodinné poradenství patří dohromady.

Doufejme, že se podaří obsadit poradní místa pro manželství, život a rodinu. Ačkoliv jsou blokovány veškeré stavební projekty, doufám, že bude možné pokračovat ve stavbě vzdělávacího centra pro rodinu v Zinnowitzi. Doporučuji, aby rodinná politika byla provozována na vyšší než farní úrovni. Na farní úrovni je v určitých případech třeba podporovat charitativní pomoc.

### Děti a mládež

Pastorační plán pro církevní práci s dětmi a mládeží v berlínském arcibiskupství vstoupil v platnost. V něm máme základ pro naši další práci. Vybudujeme pastorační centrum mládeže u Sv. Michaela, jehož součástí bude také kostel pro mladé. Toto nebude sloužit k rozšiřování činnosti, ale k jejímu zintenzivnění. Věříme také v synergické efekty.

V zajištění výuky náboženství a školní pastorační jde především o propojení a vzájemné doplnění školní a farní práce. Je třeba prověřit, zda na každé škole nebo v každé farnosti bude poptávka po duchovních nebo katechetech.

### Zástupci institucí

Je třeba navazovat kontakty se zástupci církve a společnosti. V rozhodujících situacích je důležitá duchovní dimenze. (srov. IV.) Vždy je třeba zapojit ty,

kterých se to týká. Platí, že je třeba vytvářet budoucnost, která může mít podobu sloučených farností.

Výzvou těchto dnů je nezbytnost odkrýt a rozvinout skryté možnosti a ne je ze zloby, vnitřní nepohyblivosti nebo dokonce ze vzteku přehlížet.

Církev žije vždy v tomto světě. Je tedy nutné pěstovat dialog se zástupci kultury, vědy, hospodářství a politiky.

Pro přípravu na zvládnutí těchto nových úloh je třeba organizovat:

- školení a vzdělávání zaměstnanců i dobrovolníků
- duchovní cvičení
- výměnu zkušeností mezi jednotlivými vedoucími a důvěryplné obrácení se k Duchu svatému.

#### **IV. Duchovní pravidla pro volbu, kterou budou muset jednotlivci vykonat.**

Lze předpokládat redukci počtu spolupracovníků, což pro jednotlivce bude znamenat více úkolů a větší objem práce. Předpokladem je, že každý využije veškerých svých sil a možností, které má, ale přesto nebude schopen, jednoduše z časových důvodů nebo nedostatku sil, vykonávat určitou činnost, musí tedy učinit volbu - volbu podle duchovních pravidel.

Na pomoc uvádím citát od Heinze Schürmanna, Duchovní jednání (Lipsko 1986, s. 36)

Abychom rozpoznali, co samo o sobě je lepší, platí následující principy:

- Práce, která podporuje spásu duše, je důležitější než práce pro milosrdenství těla
- Záchrana člověka je důležitější než zdokonalování druhého, naše hlavní pozornost se má upírat k takovým lidem, které Bůh přivedl před bránu prvního obrácení.
- Při práci s obrácenými a věřícími členy společenství se musí naše snaha věnovat zvláštním způsobem lidem, které Bůh povolal k návratu podruhé.
- To že při budování společenství bude nutné vykonávat nejen duchovní, ale také technické práce, je zřejmé. Tuto práci je nutné podporovat posílením víry, naděje a lásky.
- Pokud budou kolidovat dvě stejně významné aktivity, je obecně třeba dát přednost té, kterou je třeba dokončit dříve, protože tak se uplatní více dobra.
- Práce, která se vztahuje k většímu počtu, je důležitější, jak stejně užitečná práce, která se však stahuje k menšímu počtu
- Práce, která má dlouhodobější účinek, je důležitější než práce, která má pouze jednorázový efekt.

Vyhlašuji tímto předložené směrnice za závazné pro práci v dalších letech.

Berlín, 21 února 2004

Georg kardinál Sterzinsky  
arcibiskup

## 9 SEZNAM LITERATURY A INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

### České zdroje:

Opatrný A.: Pastorační práce v postmoderní společnosti, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydří, 2001

### Zahraniční zdroje:

Chowanski J.: Die Jugendweihe - Eine Kulturgeschichte seit 1852, Edition Ost, 2000

Dähn H.: "Konfrontation oder Kooperation? Das Verhältnis von Staat und Kirche in der SBZ/DDR 1945-1980", Opladen 1982

Dibelius O.: Die tragende Mitte. (Řeč na shromáždění evangelické církve v Berlíně), Tübingen 1948, s.15

Henkys R.: Die ev. Kirche in der DDR, München 1982

Hirsch/Kopelew: Grenzfall. Vollständiger Nachdruck aller in der DDR erschienenen Ausgaben (1986/87), Berlin 1989,

Rein G.: Die Opposition in der DDR, Berlin, 1989

Wanke J.: Wiedervereinigte Seelsorge - Die Herausforderung der katholischen Kirche in Deutschland, Leipzig (Benno) 2000

### Dokumenty:

Dokumente zur Geschichte des Schulwesens in der DDR, Teil I (1945-55) Berlin/DDR 1969

"Kirche als Lerngemeinschaft": Dokumente aus der Arbeit des Bundes der Ev. Kirchen in der DDR. Berlin/DDR 1981

### Encyklopedie:

Theologisches Lexikon, Berlin/DDR 1978

Fischer Weltalmanach (Sonderband), Frankfurt, 1990

### Časopisy:

"Tagesspiegel", vyd. 13.6.89

Berliner Sonntagsblatt, vyd. 20.5.90

Internetové stránky:

[www.bistum-berlin.de](http://www.bistum-berlin.de)

[www.kath.de](http://www.kath.de)

[www.dbk.de](http://www.dbk.de)

<http://www.uni-erfurt.de/tiefensee/religion.htm>

## 10 ZKRATKY

CDU	Christlich-Demokratische Union / Křesťansko demokratická unie
DWK	Deutsche Wirtschaftskommission / Německá hospodářská komise
GENEX	Devisenhandelsfirma / Devizová obchodní firma
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands / Komunistická strana Německa
LDPD	Liberaldemokratische Partei Deutschlands / Liberálně demokratická strana Německa
LIMEX	Devisenbaufirma / Devizová stavební firma
NÖSPL	Neues Ökonomisches System der Planung und Leitung der Volkswirtschaft / Nový ekonomický systém plánování a vedení lidového hospodářství
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands / Jednotná socialistická strana Německa
SMAD	Sowjetische Militäradministration in Deutschland / Sovětská vojenská administrativa v Německu
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands / Sociálně demokratická strana Německa